Pitești

Restituiri

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XXI ■ Nr. 2 (72)/2024
Serie nouă ■ 4 lei



(1905, Sursa - MJ Argeș)





Monumentul Independenței



(Sursa - BAR)

Sumar

Restituiri Pitești

CONSILIUL ŞTIINŢIFIC:
conf. univ. dr. habil Claudiu NEAGOE
lect. univ. dr. Marius ANDREESCU
conf. univ. dr. Constantin BĂRBULESCU

COLECTIVUL DE REDACŢIE:
Redactor-şef: dr. Marin TOMA
Secretar de redacţie: Simona FUSARU

REDACTORI:
prof. dr. Elena STEFĂNICĂ
prof. dr. Octavian DĂRMĂNESCU
drd. Adelina-Elena SORESCU
dr. Aurel RADU

RELAŢII CU PUBLICUL: Carmen SAITA

ADRESA REDACŢIEI:
Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din arhive.

Responsabilitatea pentru conţinutul articolelor revine în totalitate autorilor (art. 206 C.P.).

Reproducerea articolelor sau a documentelor publicate se poate face numai cu indicarea autorului articolului şi a titulaturii revistei.

Textele şi fotografiile aduse în redacţie nu se înapoiază.

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la VENUS PRINTING SOLUTIONS Iași

SCURTĂ ISTORIE A CONCEPȚIILOR FILOSOFICE DESPRE CUNOAȘTERE (II)

conf. univ. dr. Marius ANDREESCU

II Limitele cunoașterii. Limite care nu limitează

Încununare a creației şi expresie vie a iubirii lui Dumnezeu, omul este în căutare continuă de a găsi un sens vieţii, în general existenţei; de a cunoaşte şi de a se cunoaşte pe sine şi de a se regăsi ca răspuns la o chemare interioară, una care să-l lămurească şi să-l salveze de la finitudine, de la limitele existenţiale ale acestei lumi. Existenţa omului în această lume este finită, la fel și tot Universul creat de Dumnezeu. Prin urmare, toate caracteristicile existenţiale ale omului, inclusiv capacitatea rațională de cunoaștere a ceea ce este imanent și cu atât mai mult a transcendentului sunt finite, limitate de însăşi caracteristicile firii umane. Caracterul finit al capacității de cunoaștere prin sensibilitate și prin rațiune a ființei umane poate fi exprimat prin sintagma orice cunoaștere are limite. Înseamnă că și cunoașterea despre cunoaștere are limite și de aici că însăși cunoașterea despre limitele cunoașterii are limite. Deocamdată, istoria și logica cunoașterii nu au identificat existența vreunei forme de cunoaștere fără limite, chiar și cunoașterea matematică și logică. De aceea, se poate admite universalitatea și adevărul logic sau evidența enunțului „orice cunoaștere sensibilă sau rațională are limite”.

Cu toate acestea, dorința omului de a cunoaște este nelimitată, chiar dacă însușirile cognitive ale rațiunii nu sunt limitate absolut, ci nu numai relativ. Dorința de a cunoaște, aspirația spre a înțelege existența, sensurile ei, de a pătrunde continuu și cât mai mult în tainele lumii materiale create este o vocație a firii umane și o nevoie existențială de care depinde însăși posibilitatea existenței omului. Ea nu este un rezultat al evoluției naturale, așa cum încearcă să explice materialiștii și ateii, ci este un dar al lui Dumnezeu pentru om, o caracteristică a conştiinţei sale, sădită în fiinţa umană de către Creatorul ei. În cunoaştere, nu vom înceta niciodată să punem întrebări, inclusiv despre întrebarea însăşi, nu vom înceta niciodată să perfecţionăm mijloacele și instrumentele de investigare a realului, a lumii create, totdeauna vom dori să găsim răspunsuri la aceste întrebări. Suntem mereu în căutarea unor noi adevăruri demonstrate ştiinţific dar şi a adevărului absolut; dorim să avem certitudini şi evidenţe de conştiinţă, cu toate că toate acestea sunt întotdeauna valabile temporal, la un moment istoric dat, și, prin urmare, relative. Această realitate este un aspect particular al devenirii universale, inclusiv a omului, a devenirii întru ființă cum afirmă filosoful Constantin Noica. Dar dreapta credință arată că adevărata devenire a omului și a Universului, inclusiv a cunoașterii, *este în Hristos, prin Hristos, spre Hristos.*

Raţionalismul sau mişcarea raţionalistă este o doctrina filosofică, dar şi o epocă în istoria umanităţii care afirmă că adevărul trebuie să fie determinat numai în virtutea forţei raţiunii şi nu pe baza credinţei sau a dogmelor religioase. Raţionaliştii susţin că sursa întregii cunoașteri umane este raţiunea omului, iar capacitatea cognitivă este nelimitată. Nu există limite ale cunoaşterii sensibile sau raţionale. Desigur, nu cunoaştem acum totul despre existenţă, dar progresul cunoaşterii este infinit şi suficient pentru om. În concepţia raţionaliştilor, existenţa lui Dumnezeu, credinţa, sunt iluzii, iar cunoaşterea prin credinţă nu există. În același sens, filosofia materialistă afirmă un optimism nemărginit privind cunoașterea. În esență, se afirmă că în prezent nu cunoaştem totul despre existenţă, cunoaşterea raţională, ştiinţifică nu are limite şi va veni timpul când vom cunoaşte existenţa în întregul ei. La fel ca și pentru raționaliști, pentru filosofii și ideologii materialiști, Dumnezeu, credința și cunoașterea prin credință sunt iluzii, produse ale imaginației fără realitate. Nu intenţionăm să facem aici o analiză critică a acestor concepţii şi epoci istorice, infirmate de realitate, de existenţă şi pe care dreapta credinţă ortodoxă, sfinții Părinți, dar și de filosofi, teologi, oameni de ştiinţă oneşti, însă una dintre erorile fundamentale ale raţionalismului şi materialismului în privința cunoașterii raționale este aceea că identifică nevoia de cunoaştere, de înţelegere, aspiraţii infinite, pe care firea umană creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu le

are, cu însăşi posibilitatea cunoaşterii raţionale, eului, a vieţii, a Universului, a sensurilor existenţei. Ceea ce evident este numai o iluzie infirmată de filosofie, de teologie și de știință.

Mişcarea raţionalistă a condus nu numai la ateism, prin acceptarea și generalizarea sintagmei lui Nietzsche „Dumnezeu a murit", dar și la înlocuirea lui Dumnezeu cu omul. Acestea sunt caracteristici nefericite ale societăţii contemporane aflate în epoca postmodernismului şi trans-umanismului. Paradoxal, aceste epoci nu sunt un triumf al raţiunii şi al umanismului. Dimpotrivă, sunt epoci tragice pentru om, acesta fiind considerat de ideologii şi guvernanţii contemporani atei, pentru care nu mai există a fi, ci numai a avea și a consuma, ca un sclav fericit, un simplu individ aruncat în mulţime, fără libertate, fără personalitate, fără demnitate[13].

Se spune că Socrate, filosoful din Atena, a afirmat că singura certitudine pe care o conferă propria sa capacitate raţională este a neştiinţei: „ştiu că nu ştiu nimic, și nici măcar asta nu știu". Totuși, Socrate nu a spus niciodată asta. Este un proverb din scrierile lui Platon despre învăţăturile profesorului său Socrate. Un proverb care este folosit şi în ziua de astăzi sub forma „ştiu că nu ştiu nimic". De fapt, ceea ce a spus Socrate a fost următoarea propoziţie: „ştiu ce nu ştiu". Ceea ce înseamnă total altceva. Asta are şi mai multă logică, deoarece cineva care ştie că nu ştie un anumit lucru, atunci este dispus să învețe acel lucru. Există precizarea făcută de Aristotel în Metafizica sa că Socrate a introdus în gândirea filosofică „raţionamentele inductive" și „definiţiile generale". Prin „raţionamentele inductive", Stagiritul înțelege realităţile vieţii- faptele concrete și particulare pe care i le oferea experienţa de zi cu zi în contactul său permanent cu oamenii. În ceea ce priveşte „definiţiile generale" ele sunt în accepţiunea dată de Aristotel totuna cu noţiunile-cheie vehiculate mereu de Socrate și transmise ca atare de Platon și de Xenofon: cumpătarea, curajul, înţelepciunea şi altele[14]. Este adevărat, după cum subliniază un mare elenist român, Ștefan Bezdechi[15], că Socrate era „un semănător de îndoială", că asculta de „demonul său", acea „voce lăuntrică" care îl sfătuia ce să facă și de ce să se ferească, dar toate acestea erau puse numai și numai în slujba adevărului, a binelui individual și social, menite să conducă pe atenieni pe calea virtuţii. Gândirea socratică gravitează în jurul cunoaşterii de sine, a îndoielii metodice cum va spune mai târziu filosoful francez Descartes. Esenţială pentru om este capacitatea sa de a intra în relaţie de dialog, Socrate punând pe prim plan sufletul iar nu corpul. Socrate a fost primul gânditor care a luat ca obiect al meditaţiei sale fiinţa umană. Începând cu Socrate, omul devine în mod exclusiv o problemă pentru el însuşi. „Persoana ta este sufletul tău" spunea Socrate (Platon, *Alcibiade*, 138e).

Pentru Aristotel, drumul informaţiei spre intelectul uman trece, cu necesitate, prin simţuri. El vorbește despre simţuri, probabil despre cele cinci simţuri arhicunoscute. Nimeni nu poate avea o cunoaştere adecvată a lumii fără medierea simţurilor. Ele sunt un fel de interfaţă obligatorie între mintea omului şi realitatea înconjurătoare. Folosite bine, întru cunoaştere, ele sunt adevărate binecuvântări. Transformate în instrumente ale plăcerii, ele se pângăresc și ne conduc numai la rău. În concepţia Stagiritului, există limite ale raţiunii şi ale cunoaşterii raționale prin idei și concepte, în formularea de raţionamente şi chiar de legi, limite determinate de capacitatea simţurilor omului de a percepe realitatea, dar şi de modul de folosire a capacităţii senzoriale, bun sau rău. Aristotel acceptă şi dimensiunea etică a cunoaşterii[16]. „Nimic nu este în intelect care să nu fi trecut mai înainte prin simţuri"- aşa susţine celebrul filosof englez John Locke în lucrarea sa fundamentală, „Eseu asupra intelectului omenesc"[17]. Filosoful este considerat întemeietorul empirismului modern, adică al acelui curent epistemologic care susţine că toate ideile noastre provin din simţuri, că își au fundamentul în experienţă. Locke nu este, prin urmare, un metafizician, ci un epistemolog, adică un teoretician al cunoaşterii. El îşi propune în lucrarea lui fundamentală să dea o „cercetare asupra originii certitudinii şi întinderii cunoştinţei omenești, asupra temeiurilor și gradelor credinţei, părerii şi asentimentului". În legătură cu problema originilor cunoştinţei, Locke ia o poziţie contrară raţionalismului. Locke spune că nu există idei şi principii înnăscute. Intelectul nu este în posesia anumitor idei cu care vine pe lume, când se naşte omul. Toate ideile pe care le posedă intelectul îi sunt procurate de simţuri, îi vin de la percepţii. Intelectul, prin urmare, nu poate crea idei, ci el numai prelucrează ceea ce-i furnizează simţurile. Intelectul este activ, dar nu este creator. Două sunt izvoarele din care provin cunoştinţele noastre. Avem pe de o parte percepţiile care ne pun în contact cu obiectele externe, pe care Locke le numeşte senzaţii (*sensations*), iar pe de altă parte avem percepţiile

care ne relevează ceea ce se petrece în conştiinţa noastră şi pe care Locke le numeşte reflexii (*reflections*). Avem deci o experienţă externă şi una internă. Locke ţine să sublinieze că experienţa externă este aceea care se produce întâi şi că după aceasta ia naştere şi experienţa internă.

Există limite ale cunoașterii în general și ale cunoașterii raționale în special. Omul nu poate cunoaște decât în măsura în care simțurile sale îi oferă informații. Această capacitate senzorială este evident limitată și condiționată de instrumentele folosite pentru a cunoaște. Cunoașterea rațională este limitată de cunoașterea sensibilă. Iată ce afirmă John Locke în introducerea celebrei sale opere „Eseu asupra intelectului omenesc": „Dacă prin această cercetare a naturii intelectului eu pot să descopăr puterile sale, cât de departe ajung ele, căror lucruri le sunt potrivite în vreo măsură și unde ne părăsesc ele, atunci socot că ea poate servi pentru a determina mintea necontenită activă a omului să nu fie aşa de nesocotită, ocupându-se de lucruri care depășesc puterea ei de înțelegere, să se oprească atunci când a ajuns la întinderea maximă a câmpului său de acțiune și, calm, să se împace cu ignoranța în ceea ce privește acele lucruri care, când sunt examinate, se arată inaccesibile puterilor noastre. Atunci, poate nu am fi atât de pripiți și dintr-o năzuință deșartă spre o cunoaștere universală, să ridicăm întrebări și să ne încurcăm pe noi și pe alții în dispute despre lucruri pentru care intelectul nostru nu este potrivit și despre care nu ne putem forma în minte vreo idee clară și distinctă sau despre care nu avem absolut nici o noţiune"[18].

Descartes, considerat întemeietorul concepției raționaliste moderne în cunoaștere, în opera sa „Discurs asupra metodei"[19], propune o procedură prin care să se obţină cunoştinţe adevărate. Pentru a face acest lucru, el propune realizarea acestuia *prin îndoială*, numind această metodă „metoda carteziană"; inspirându-se din matematică şi geometrie pentru dezvoltarea acesteia. Când autorul a dezvoltat-o, ambiția sa a fost să stabilească o metodă globală, adică una care să poată fi aplicată tuturor științelor. Aceasta constă din patru reguli, care trebuie să respecte ordinea indicată. Astfel, aceste reguli sunt: dovezi, analize, sinteze și verificări. „Mă îndoiesc de adevărul tuturor credințelor mele. De îndoiala mea însă nu m-aş putea îndoi. Iar întrucât mă îndoiesc, cuget, nici aceasta n-aş putea-o nega. Şi de vreme ce cuget sau gândesc înseamnează că exist ca fiinţă cugetătoare sau gânditoare"- afirmă Descartes. Îndoială, incertitudinea, în esenţă sunt limite ale cunoaşterii raţionale, dar care paradoxal se constituie în condiții ale posibilității cunoașterii raționale, discursive şi demonstrative, în concepţia filosofului francez.

Prin filozofia sa critică, Immanuel Kant stabileşte limitele cunoaşterii omeneşti, trasând o linie între ceea ce putem cunoaşte cu ajutorul experienţei, prin simţuri, şi ceea ce este dincolo de experienţa noastră senzorială, care poate fi cunoscut numai *a priori*, prin intuiţii pure ale intelectului, pe care noi, oamenii, fiinţe raţionale imperfecte nu le posedăm. În cele ce urmează prezentăm în sinteză concepția filosofică a lui Kant despre limitele cunoașterii raționale, care se dovedește a fi adevărată și în prezent[20]: „intuiţiile fără concepte sunt oarbe, iar conceptele fără intuiţii sunt goale". Una dintre facultățile implicate în cunoaștere este rațiunea, privită de către Kant ca o „instanță supremă care decide asupra tuturor pretențiilor ce privesc cunoașterea" și care se supune doar legilor pe care și le dă ea însăși. Rațiunea este o facultate a ideilor, idei pe care filozoful le diferenţiază de cunoştinţele propriu-zise, obţinute de celelalte două facultăţi ale cunoașterii: sensibilitatea și intelectul. Deși suverană, rațiunea umană are puteri limitate – „ele nu sunt pe măsura celor mai înalte aspirații spre cunoaștere și înțelegere pe care le pot nutri ființe înzestrate cu rațiune". Depășirea limitelor este pentru Kant o iluzie, întrucât prin ideile acesteia se creează o iluzie a posibilității unei cunoașteri a obiectelor suprasensibile cum sunt sufletul ca substanță, lumea ca întreg sau Dumnezeu. Cunoașterea despre obiectele suprasensibile este una iluzorie deoarece „putem dobândi cunoaștere doar despre obiecte accesibile intuiției empirice, adică despre realități finite și condiționate".

Încercarea noastră de a cunoaște sufletul ca substanță, lumea ca întreg și ființa originară este una sortită eşecului de la bun început, pentru că cunoașterea noastră este limitată prin distincţia între *fenomene și lucruri în sine*. Noi, oamenii, cunoaștem numai fenomene, adică avem reprezentări ale fenomenelor, care ne sunt accesibile numai senzorial, în urma aplicării conceptelor pure ale intelectului asupra intuiţiilor sensibilității. Astfel, ne sunt înfățișate „lucrurile, nu cum sunt ele în sine, ci așa cum ne apar ele ca urmare a intervenției constitutive a unor structuri proprii facultăților noastre de cunoaștere" pentru că „toate cunoştinţele noastre se constituie prin structurarea impresiilor produse de lucruri asupra

simțurilor de către forme ale sensibilității și ale intelectului, care ne sunt date *a priori*, independent de contactul nostru cu lucrurile".

Despre lucrurile în sine nu putem cunoaște nimic. Lucrurile în sine sunt inaccesibile cunoașterii noastre pentru că statutul de ființe limitate ne lipsește de capacitatea de a intui prin intelect. Faptul că putem avea numai intuiții sensibile ne limitează cunoașterea la lucruri așa cum ne apar ele nouă și nu așa cum sunt ele de fapt. „Conceptele și principiile intelectului nu pot fi aplicate decât intuițiilor empirice. Oamenii nu au acces, pe cale rațională, la obiecte suprasensibile. Ca ființe limitate, cu puteri finite, ei posedă doar intuiție sensibilă, nu și intelectuală. Doar unei ființe cu puteri nelimitate, lui Dumnezeu, i se poate atribui capacitatea de a intui prin intelect! În intuițiile empirice, asupra cărora operează categoriile și principiile pure ale intelectului pentru a produce cunoaștere, lucrurile nu se înfățișează așa cum sunt ele în sine, ci așa cum ne apar datorită aportului constitutiv al intuițiilor pure ale spațiului și timpului". Kant consideră că spațiul și timpul sunt categoriile intuiției sensibile ale intelectului.

Rămânând în domeniul cunoașterii, Kant face o altă distincție, de această dată între gândire și cunoaștere: „Pentru a fi cunoscut, obiectul trebuie să fie dat prin intuiție empirică și gândit prin concepte. Fără conceptele pure ale intelectului, fără categorii, nu putem gândi nici un obiect. Fără intuiții empirice, nu putem cunoaște nici un obiect gândit". Categoriile rațiunii pure au totuși un rol important. Acestea nu ne oferă cunoștințe, adică nu sunt constitutive de cunoaștere, dar au o funcție regulativă pentru cunoașterea existenței fenomenale pentru că exprimă aspirația spre totalitate și conferă sens și scop cunoașterii raționale. Cunoașterea fenomenelor este dependentă de experiență și este opusă cunoașterii *a priori*, căreia Kant încearcă să îi găsească posibilitatea de manifestare. În urma examenului său critic asupra rațiunii, filozoful stabilește: „cunoașterea științifică, cunoașterea obiectivă prin excelență este o cunoaștere al cărei nucleu îl constituie enunțuri ce posedă atributele universalității și necesității". Enunțurile și judecățile cărora le sunt atribuite universalitate și necesitate sunt judecăți sintetice *a priori* care „extind cunoașterea noastră, nu explicitează ceea ce știm deja". La întrebarea „Cum sunt posibile judecățile sintetice *a priori*?" Kant a răspuns că deținem o cunoaștere *a priori* despre ceea ce el numește „o natură în genere", adică despre orice stări de lucruri posibile, și anume o cunoaștere pe baza intuițiilor *a priori* ale sensibilității și ale conceptelor pure ale intelectului. Această cunoaștere este oferită de matematica pură și de știința pură a naturii. Ceea ce ne oferă aceste științe ar fi cunoștințe *a priori*. Numai cu ajutorul intuițiilor și conceptelor pure este posibilă cunoașterea *a priori* – o cunoaștere obiectivă, independentă de experiență. Kant identifică *patru antinomii ale rațiunii* în folosirea ei constitutivă, în care tezele contrare pot fi argumente la fel de bine și convingător, dar fără ca prin cunoașterea rațională să dobândim vreo cunoștință asupra acestor subiecte. Iată care sunt acestea:

I *Teză*: Lumea are un început (o graniță) în spațiu și timp

Antiteză: Lumea este infinită în spațiu și timp

II *Teză*: Totul în lume se compune din părți simple.

Antiteză: Nu există nimic simplu, ci totul este compus

III *Teză*: Există în lume cauze prin libertate.

Antiteză: Nu există libertate, ci totul este natură

IV *Teză*: În șirul cauzelor lumii există o ființă necesară.

Antiteză Nu există nimic necesar, ci, în acest șir, totul este întâmplător.

Kant susține că noi, ființe mărginite, asupra aspectelor care formează obiectul acestor antinomii, nu putem avea nicio intuiție sensibilă sau o reprezentare sensibilă, ci numai idei transcendentale formulate în categorii ale rațiunii pure și, prin urmare, nici nu putem cunoaște rațional, demonstrativ, nu putem formula judecăți sintetice apriori referitoare la aceste realități, care pentru capacitatea rațională a omului rămân antinomice. Opunându-se gândirii raționaliste, care admitea că există anumite concepte care nu au determinări empirice și sunt înnăscute, Kant a apreciat că existența unor concepte pure va trebui pur și simplu postulată, deoarece altfel nu putem explica cum este posibilă cunoașterea noastră bazată pe experiență. Nu numai intuițiile și conceptele pure, dar nici ideile rațiunii nu au o folosire legitimă dincolo de câmpul oricărei experiențe posibile. Astfel, în concepția lui Kant, orice cunoaștere omenească începe cu intuiții, se ridică de aici la concepte și sfârșește cu idei. „Căci pe ce cale am putea noi realiza această determinare, de vreme ce timpul, spațiul și toate conceptele intelectului, ba chiar conceptele câștigate prin intuiție empirică sau percepție în lumea sensibilă, nu au și nici nu pot

avea nici o altă reprezentare decât aceea de a face posibilă experienţa, iar dacă nu mai punem nici conceptelor pure ale intelectului această condiţie, atunci ele nu mai determină nici un fel de obiect şi nu mai au nici o semnificaţie”[21]. Această limită a cunoaşterii este o limită care nu limitează, deoarece cunoaşterea şi înţelegerea poate depăşi şi aceste limite în anumite condiţii: „Ar fi însă şi mai absurd dacă nu am recunoaşte existenţa nici unui lucru în sine sau dacă am pretinde că experienţa noastră este singurul mod posibil de a cunoaşte lucrurile şi dacă, prin urmare, am pretinde că intuiţia noastră în spaţiu şi timp este singura intuiţie posibilă, că intelectul nostru discursiv este prototipul oricărui intelect posibil , socotind, aşadar condiţiile posibilităţii experienţei drept condiţii universale ale lucrurilor în sine”[22].

Kant este unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai epocii iluministe marcată de încrederea în puterea raţiunii umane şi a posibilităţii de a cunoaştere realitatea prin mijloace şi procedee experimentale şi raţionale. Kant a fost un model pentru îndrăzneala de a cunoaşte, de a gândi prin propria raţiune şi de aceea şi noi am expus mai larg în acest studiu filosofia lui despre cunoaşterea raţională. Iluminismul, ca şi curent cultural şi epocă în istoria umanităţii, nu se identifică întru totul cu mişcarea raţionalistă de care am amintit mai sus şi care se manifestă şi în zilele noastre ducând inevitabil la ateism, la crize sociale, la colapsul omului, decăderea lui din statutul de persoană liberă, creată după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, în acela de individ fără personalitate, un simplu număr în masa socială în care trăieşte, manipulat de guvernanţi şi de toţi cei care exercită puterea seculară în această lume, în schimbul unor iluzii şi idoli pe care din nefericire îi acceptă.

Iluminismul, numit şi Epoca Luminilor sau Epoca Raţiunii, a fost o mişcare intelectuală, filosofică, ideologică, culturală, desfăşurată în perioada pregătirii şi înfăptuirii revoluţiilor din secolele XVIII-XIX în ţările Europei şi ale Americii de Nord, având drept scop crearea unei societăţi „raţionale”, prin răspândirea culturii, a „luminilor” în societate. Iluminismul nu duce la ateism, cu toate că încrederea în puterea nelimitată a raţiunii umane a dus la concepţii deiste şi panteiste. Dumnezeu este conceput mai mult ca idee transcendentală raţională decât ca Persoană, unic în fiinţă şi întreit în Persoane, aşa cum afirmă dreapta credinţă ortodoxă şi cunoaşterea prin credinţă, revelate chiar de Dumnezeu, prin Fiul lui Dumnezeu Cuvântul care S-a făcut Om pentru noi şi pentru a noastră mântuire. Iluminismul, spre deosebire de mişcarea raţionalistă a epocii postmoderne, restabileşte demnitatea omului ca persoană, inclusiv prin mijloace juridice, consacrând şi garantând drepturile şi libertăţile naturale şi sociale ale omului în constituţii. Însă exacerbarea normativismului juridic în detrimentul omului că fiinţă, aspect al vremurilor noastre, duce la formalism şi la umanism raţionalizat, proclamarea drepturilor omului este considerată în mod greşit ca o nouă religie, un idol în care omul viu nu se mai regăseşte.

Această epocă este marcată de limite şi contradicţii. Cu toate acestea, concepţiile iluministe în cunoaştere, ştiinţă, filosofie, artă, drept au reprezentat un moment istoric de progres pentru cunoaştere, încrederea în capacitatea raţională a omului, dar şi pentru condiţia umană în general. Iluminismul a pretins eliberarea fiinţei umane de sub tutela sa autoindusă. „Tutela este incapacitatea fiinţei umane de a-şi folosi abilităţile cognitive în lipsa instrucţiunilor de la o altă persoană. Această tutelă este autoindusă atunci când cauza sa nu rezidă în absenţa raţiunii, ci în absenţa hotărârii şi a curajului de a lua hotărâri fără instrucţiuni de la o altă persoană”. *Sapere aude*, „îndrăzneşte să gândeşti”, este motto-ul Iluminismului, formulat de Immanuel Kant. Reprezentanţii acestei epoci au atacat în diverse feluri autoritatea de ordin religios şi ştiinţific, dogmatismul, intoleranţa, cenzura, precum şi constrângerile economice şi sociale, dar fără a găsi întotdeauna soluţii la aceste realităţi nefaste, în conformitate cu realitatea şi cu adevărurile dreptei credinţe.

Şi filosofi români au evidenţiat limitele cunoaşterii raţionale. Ne referim pe scurt la concepţia filosofică a marelui poet, dramaturg şi filosof Lucian Blaga. Crezul filosofic al marelui gânditor este este: „Câteodată, datoria noastră în faţa unui adevărat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adâncim aşa de mult, încât să-l prefacem într-un mister şi mai mare□[23]. Mereu preocupat de absolut, Lucian Blaga invocă existenţa „Marelui Anonim”. Într-Însul filosoful descoperă „factorul metafizic absolut, factorul central al existenţei, centrul creator primar şi, în acelaşi timp, cenzorul absolut, sediul cunoaşterii absolute”[24]. În virtutea raţionalităţii sale, omul în concepţia filosofică a lui Blaga poate să cunoască raţional sau teoretic. Cunoaşterea teoretică are două forme: „cunoaştere luciferică” şi „cunoaştere paradisiacă”[25]. Prin *cunoaşterea luciferică*, omul, în virtutea libertăţii

sale, poate alege să iasă „din starea de graţie... introducând în spirit problematicul, tatonarea teoretică, construcţia, riscul şi eşecul, nelinişteа şi aventura”[26]. Este cu alte cuvinte o pierdere în problematizări, o risipire a spiritului în angoase şi incertitudini raţionale sau iraţionale. Pe de altă parte, prin „*cunoaşterea paradisiacă*” omul se introduce în starea de mister, de taină. Este „modul de cunoaştere înţelegătoare înzestrată cu propriile sale categorii, care stabileşte concretul dat prin simţuri, determină materialul intuitiv prin concepte abstracte, inventează obiectele şi raporturile acestora, aşa cum sunt ele date”[27].

Prin cele două tipuri de cunoaştere, filosoful stabileşte o diferenţă între statutul omului de dinainte şi de după căderea în păcat. În felul acesta, „spre deosebire de *cunoaşterea paradisiacă,* calmă, concretă, imanentă, conceptuală, lipsită de crize, ţinând de imperativul graţiei, *cunoaşterea luciferică,* de după păcatul originar, e tensionată, direcţionată spre deschiderea „misterului”, într-un proces de revelare niciodată încheiată, deci, tragică, operând dislocări categorice. Cunoaşterea luciferică nu e numai o continuare a cunoaşterii paradisiace, ci o cunoaştere calitativ nouă, anulând determinările conceptuale ale acesteia”[28]. Într-o transpunere ortodoxă, filosoful vrea să arate că după căderea în păcat cunoaşterea omului s-a pervertit şi fiind cuprinsă de patimi a devenit „luciferică”. Din cauza acestui fapt, realitatea concretă a existenţei a intrat în starea unei „*cenzuri” gnoseologice,* omul nemaiavând acces la tainele inefabile ale universului.

„Toate cercetările de până acum (*scrie Nichifor Crainic, analizând variatele forme ale cunoaşterii*), duc la concluzia, exprimată în frazele de cristal ale ultimei cărţi, *că această cunoaştere omenească e limitată.* Că la această limită a cunoaşterii, misterul apare şi mai nepătruns şi mai necuprins în infinitul lui. Că există cineva deasupra lumii şi a timpului, care exercită o cenzură a cunoaşterii în însuşi interesul de existenţă a vieţii. Acest cineva, pe care filosoful nostru îl numeşte Marele Anonim, şi pe care se opreşte încă a-l defini, e învestit cu fiinţă, cu personalitate şi cunoaştere absolută, în virtutea cărora îşi exercită cenzura transcendentală asupra raţiunii umane...Mie mi se pare că dincolo de aceste analogii şi înrudiri, obişnuite în lumea filosofică, ceea ce e preţios în gândirea lui Blaga e această concluzie a cenzurii transcendentale. Ea duce în pragul doctrinei creştine despre raţiunea umană în raport cu Dumnezeu”[29].

Cunoaşterea lui Dumnezeu și a tainelor dumnezeieşti mai presus de această lume este limitată, chiar imposibilă numai prin cunoaşterea raţională, dar fără credință. Taina nu poate fi ispitită, în sensul că nu o putem cunoaște prin mijloacele raţiunii discursive umane, fără credință. Mântuitorul însuşi spune: „Dacă v-am spus cele pământeşti şi nu credeţi, cum veţi crede cele cereşti?” (Ioan, 3,12) și tot Mântuitorul nostru ne spune, adresându-se Apostolului Toma, dar și nouă celor de astăzi, ca și oamenilor din toate timpurile: „Pentru că M-ai văzut ai crezut. Fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut!”(Ioan. 20,29).

Limitele cunoaşterii Universului, a macro și microcosmosului sunt determinate și de mijloacele prin care putem cunoaște. Există un singur mijloc, *lumina,* mai precis ceea ce în fizică se numește radiaţia electromagnetică. Primul act al creaţiei lui Dumnezeu a fost *lumina.* Textul facerii, cu care debutează Vechiul Testament, menţionează că Dumnezeu a zis „Să fie Lumină“. Sfântul Vasile cel Mare scrie că atunci când Dumnezeu a creat lumina, El de fapt „a risipit întunericul, a pus capăt tristeţii, a veselit lumea, a adus dintr-odată, peste toţi şi peste toate, privelişte veselă şi plăcută. S-a arătat cerul care, mai înainte, era acoperit de întuneric, tot cu atâta frumuseţe pe cât o mărturisesc şi astăzi ochii noştri. Văzduhul s-a umplut de lumină; dar, mai bine spus, avea atârnată în el chiar lumina în întregime care trimitea pretutindeni, până la marginile văzduhului, iuţile împărţiri ale strălucirii ei”. Este important să precizăm că în interpretarea Sfinţilor Părinţi lumina are mai multe înţelesuri. Unul dintre acestea se referă la lumea inteligibilă, transcendentă, creată, inclusiv la lumea îngerilor. Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbeşte de trei realităţi: „lumina necreată, lumina naturală şi lumina minţii”[30]. Ultimele două forme ale luminii sunt create de Dumnezeu.

Ce este lumina naturală? Lumea în care trăim este o operă imensă de lumină. Ne mişcăm în lumină, cunoaştem prin intermediul luminii şi fiecare dintre vietăţile existente în natură trăieşte de pe urma luminii. Ştiinţa, în limitele cunoaşterii raţionale în acest moment istoric descrie comportamentul luminii, însă natura ei ascunde încă multe aspecte contra-intuitive. Lumina, în accepţiunea ei cea mai largă de radiaţie electromagnetică, este prezentă peste tot în natură şi în Univers. Există lumină vizibilă pentru ochiul omenesc, dar şi lumină invizibilă. Aşadar, lumina fizică se află peste tot în natură şi în Univers. Însă lumina are o constituţie

duală. Mult timp s-a considerat faptul că ea este făcută din particule asemănătoare atomilor care călătoresc cu viteză infinită. Astăzi este unanim acceptat, deşi nedeplin înţeles, faptul că lumina are o viteză finită, de aproximativ 300 000 de km. pe secundă în vid, constantă faţă de orice sistem de referinţă și are o constituţie duală, fiind în același timp și corpuscul şi undă. Constituienţii ei - fotonii -, se comportă uneori asemenea unor particule de materie subatomice, alteori se comportă asemănător undelor de pe suprafaţa apei.

Faptul că la nivelul experienţei directe, noi nu vedem lumina ca fiind constituită din particule sau din unde, ci ca pe un fenomen continuu este doar un efect statistic. Nici caracterul corpuscular al undelor nu este sesizat de experienţa directă. Lumina sugerează simţurilor noastre caracteristici mai degrabă continue decât discrete. Privită cu ochiul liber, ea nu pare niciodată a avea conţinut granular, ci mai degrabă uniform[31]. Lumina este parte componentă a radiaţiei electromagnetice. În fizică, radiaţia electromagnetică se referă la undele (sau cuanta lor, fotoni) câmpului electromagnetic, propagându-se (radiind) prin spaţiu-timp, purtând energia radiantă electromagnetică. În funcţie de frecvenţa sau de lungimea de undă cu care radiaţia se propagă în timp, respectiv în spaţiu, undele electromagnetice se pot manifesta în diverse forme. Spectru radiaţiilor electromagnetice este împărţit după criteriul lungimii de undă în câteva domenii, de la frecvenţele joase spre cele înalte: radiaţiile (undele) radio microunde, radiaţii infraroşii, radiaţii luminoase, radiaţii ultraviolete, radiaţii X (Röntgen), radiaţii „γ” (gamma - literă greacă). Noi putem cunoaște sensibil și rațional un fenomen, un existent din realitate, putem avea o experiență inteligibilă a realității, numai dacă fenomenul sau, în general obiectul pe care vrem să-l cunoaştem emite lumină sau una dintre formele radiaţiei electromagnetice, care sunt componente ale luminii create. În lipsa luminii sau radiaţiei electromagnetice, omul nu poate cunoaște sensibil și rațional nimic despre acea formă de existență. Cel mult, existența unor obiecte ale Universului care nu emit lumină şi nici un tip de radiaţie electromagnetică este demonstrată prin efectele pe care le produce asupra altor constituente ale Universului, acestea din urmă, fiind accesibile cunoaşterii, deoarece emit lumină, unul sau mai multe tipuri de radiaţie electromagnetică. *Este și aceasta o limită absolută a cunoașterii sensibile și raționale de care este capabilă ființa umană.*

Astfel, Universul ar avea o vechime de cca 15 miliarde de ani; după Stephen Hawking vârsta sa ar fi de 13,7 miliarde de ani[32]. Universul are în compunerea sa materia vizibilă (galaxii, stele, planete, asteroizi, praf) care reprezintă cca. 10 % din masa totală a sa, precum şi materia întunecată şi energia întunecată și care ar reprezenta cca. 90% din masa universului. Mai puţin de o sutime din masa universului o reprezintă masa tuturor stelelor pe care le putem vedea în galaxia noastră și alte galaxii și care formează universul vizibil. Materia întunecată pe care n-o putem vedea direct, dar despre care ştim că trebuie să fie acolo datorită influenţei atracţiei gravitaționale asupra stelelor care orbitează în oricare galaxie reprezintă cam o zecime din cantitatea de materie din univers. Alte forme de materie întunecată ce n-au fost încă detectate (neutrinii ce interacţionează foarte slab cu materia au o infimă masă, deci pot constitui o formă de materie întunecată). În ultimii ani, au apărut noi observaţii care au permis fizicienilor să postuleze existenţa unei energii încă neidentificate, deoarece nu se compune din radiaţii electromagnetice, nu emite lumină - energia întunecată. În Univers există și antimaterie. În 1932 s-a confirmat existenţa antielectronului, iar în 1955 a fost descoperit antiprotonul. În Univers nu există o simetrie a numărului de particule de materie și antimaterie pentru că acestea s-ar anihila reciproc și n-ar mai fi fost nimic. Dar în loc de nimic, există materie (cea detectabilă) și materie neagră (nedetectabilă, neradiantă, sau masa neagră a Universului). Deci, la naşterea Universului a existat o asimetrie în favoarea materiei. Știința nu poate oferi o explicație logică pentru această realitate și această imposibilitate este absolută, fiind o limită a cunoașterii raționale.

Pentru motivele arătate mai sus, omul nu va putea cunoaşte niciodată nimic despre compoziţia şi procesele fizice din interiorul găurilor negre, corpuri cereşti cu o masă extrem de mare şi a căror atracţie este aşa de puternică încât nici lumina nu le poate părăsi. Prezenţa lor este cunoscută de ştiinţă numai prin efectele pe care le produc asupra zonei din Univers unde există. Viteza maximă a luminii şi a oricărei forme de radiaţie electromagnetică nu poate depășii 300 000 km, fapt demonstrat științific și acceptat unanim. Distanţele din univers sunt uriașe și pentru unele corpuri lumina are nevoie de un interval de timp îndelungat pentru a ajunge la noi. De exemplu, Luna o putem vedea de pe Terra și bineînțeles studia așa cum arăta în urmă cu o

secundă și o fracțiune, iar Soarele cum arăta în urmă cu opt minute. Cele mai îndepărtate corpuri cerești observate până în prezent le vedem nu la momentul prezent al timpului nostru, ci cum arătau în urmă cu 13,8 miliarde de ani tereștri. Prin urmare omul nu poate cunoaște Universul la momentul prezent ci numai cum se înfățișa în trecut. Cunoașterea fenomenelor din Univers la momentul prezent este posibilă numai pentru cele aflate în imediata noastră vecinătate, pentru care lumina și radiația electromagnetică, într-un interval infim de timp, ce poate fi considerat momentul prezent, poate parcurge spațiul în interiorul acestui moment temporar.

Teoria cea mai cunoscută și asupra căreia există un consens aproape general al oamenilor de știință,și pentru care există dovezi științifice privind formarea Universului este cea care se numește ”big-bang”. Termenul de Big Bang, în general, se referă la ideea că Universul s-a extins de la o singularitate primordială fierbinte și densă acum aproximativ 13,8 miliarde de ani. „Teoria Big Bang” este modelul care explică apariția materiei, energiei, spațiului și timpului, altfel spus a existenței Universului. Teoria Big Bang[33] este modelul cosmologic de la cele mai vechi perioade cunoscute, prin evoluția ulterioară. Modelul descrie modul în care universul s-a extins dintr-o stare de densitate foarte ridicată și temperatură ridicată și oferă o explicație cuprinzătoare pentru o gamă largă de fenomene, inclusiv abundența elementelor ușoare, fondul cosmic, microunde, structura la scară largă și legea lui Hubble, a expansiunii Universului, confirmată științific. Dacă legile cunoscute ale fizicii sunt extrapolate la regimul cu densitate cea mai mare, rezultatul este o singularitate, care este în mod obișnuit asociată cu Big Bang-ul. Fizicienii sunt indeciși dacă acest lucru înseamnă că universul a pornit de la o singularitate sau că cunoașterea actuală este insuficientă pentru a descrie universul în acel moment. Măsurători detaliate ale ratei de expansiune a universului plasează Big Bang-ul la aproximativ 13,8 miliarde de ani în urmă, ceea ce este astfel considerată a fi vârsta universului. După expansiunea inițială, universul s-a răcit suficient pentru a permite formarea de particule subatomice și mai târziu de atomi. Nori uriași ai acestor elemente primordiale s-au coalizat ulterior prin gravitație în halou de materie întunecată, formând stelele, planetele și galaxiile vizibile astăzi.

În privința posibilității de a cunoaște momentul formării Universului din singularitatea descrisă de modelul Big Bang, există o limită absolută a cunoașterii raționale, descoperită și demonstrată de fizicianul Max Plank. În fizică, această limită este marcată de constatanta Plank. Aceasta este o constantă fizică fundamentală care reprezintă unitatea naturală de acțiune (energie × timp) în mecanica cuantică. Ea a fost introdusă de Max Planck ca factor de proporţionalitate între energia și frecvența unui foton. Timpul zero este momentul în care universul avea vârsta 10^{-43} secunde după Big Bang. Aceasta este așa-numita bariera, determinată de constanta Plank, dincolo de care, mergând spre zero, mecanica cuantică nu mai e valabilă. Perioada de la 0 la așa-zisul timp zero (de la 0 la 10^{-43} sec.) se numește Epoca Planck. În consecință, prin mijloacele de cercetare proprii cunoașterii raționale, omul nu va putea ști niciodată cum a fost creat Universul, în momentul 0, sau în Epoca Plank.

Nici o teorie ştiinţifică nu poate explica ce este sufletul și conştiinţa. Teoriile biologice și psihologice se dovedesc a fi neadevărate în această încercare raționalistă de a explica ceea ce nu este material. Savanţi onești recunosc că funcţiile biologice ale creierului nu sunt cauza conştiinţei și a sufletului uman. Mai mult, sunt oameni de știință care au demonstrat că raportul dintre conştiinţă și funcţiile creierului este altul decât cel materialist, biologic, în sensul că existenţa conştiinţei determină funcţiile neuronale. Omul, prin mijloacele cunoașterii raţionale, poate aprofunda și cunoaște tot mai mult suportul biologic al vieţii și al conştiinţei, dar nu le poate explica, pentru că o asemenea înţelegere și explicaţie depășește capacitatea cognitivă a raţiunii umane. Este necesar ca aceasta să fie întregită de cunoașterea prin credinţă.

Trebuie să menţionăm că a cunoaște sensibil sau raţional existenţa nu se rezumă doar la acumulare de cunoştinţe și informaţii, inclusiv pentru experienţa propriei existenţe a fiecărei persoane. Cunoașterea înseamnă și înţelegere, explicaţia fenomenelor, elaborarea de teorii, formularea de judecăţi de experienţă, sintetice și apriori conform filosofiei kantiene. De multe ori, prin instrumentele sensibilităţii și ale raţiunii, omul are cunoştinţă de existenţa fenomenelor, evenimentelor, din existenţă, dar nu le poate explica, nu poate să le demonstreze și să le înţeleagă la nivelul simţului comun sau chiar prin experienţă și cunoaștere ştiinţifică. Unele dintre aceste fenomene și realităţi sunt, cum spun oamenii de știință, contraintuitive atât pentru simţul comun, cât și pentru

raţionalitatea demonstrativă, ştiinţifică. La unele dintre acestea am făcut referire mai sus incertitudinea cuantică, dualitatea undă- corpuscul sau, un alt exemplu fenomenul de inseparabilitate cuantică. Inseparabilitatea cuantică este un fenomen cuantic în care stările cuantice ale mai multor obiecte sau particule elementare diferite sunt „cuplate" între ele.

Particulele elementare se corelează reciproc şi interacţionează între ele într-un mod previzibil, indiferent de cât de departe se află unele faţă de altele. Chiar dacă sunt separate în spaţiu, la distanţe astronomice foarte mari, uneori de miliarde de ani lumină, două particule aflate într-o stare de inseparabilitate cuantică păstrează între ele o conexiune fundamentală prin care la orice acţiune efectuată asupra unei particule, cealaltă particulă pereche va răspunde instantaneu. Este un fenomen contraintuitiv pe care ştiinţa îl demonstrează, dar fără a avea posibilitatea de al explica raţional, deoarece, în acest caz viteza constantă şi limitată a luminii, de 300 000 de km este depăşită. La fel este şi cazul altor cunoştinţe pe care le avem despre existenţă despre care avem cunoştinţă, dar nu le putem înţelege sau explica raţional, ştiinţific. Astfel, există mistere ale naturii, dar chiar şi ale istoriei, neexplicate raţional sau nedovedite prin mijloace ştiinţifice, dar de care omul are cunoştinţă. Unele dintre acestea sunt şi vor rămâne taine absolute pentru cunoaşterea raţională, altele vor fi explicate şi înţelese, poate, prin progresul de netăgăduit al cunoaşterii experimentale şi raţionale al fiinţei umane. Oricum, suntem în prezenţa unei limite a cunoaşterii raţionale relative sau absolute, după caz.

Limitele cunoaşterii raţionale sunt de fapt limite care nu limitează cum ar spune Constantin Noica[34]. Dialectica cunoaşterii sensibile şi raţionale, marcată de întrebări şi răspunsuri şi incertitudini, se va desfăşura continuu, pentru că dorinţa omului de a cunoaşte este infinită, chiar dacă posibilitatea de cunoaştere este finită. Cunoaşterea intuitivă şi cunoaşterea artistică sunt modalităţi ale cunoaşterii sensibile şi raţionale. Metafizica sau filosofia este expresia cea mai înaltă a cunoaşterii raţionale, limitată şi determinată ca orice altă modalitate de cunoaştere. Limita care nu limitează a cunoaşterii raţionale trimite la o altă modalitate de cunoaştere care poate să cuprindă şi imanentul şi transcendentul, poate să confere sens efortului cognitiv şi să releve scopul existenţei în general şi a omului în special. *Este cunoaşterea prin credinţă.*

III. Unele concluzii

Puterea de a cunoaşte este un dar, ba chiar o poruncă a lui Dumnezeu. Cunoaşterea este o facultate, o însuşire a sufletului omenesc, nemuritor creat de Dumnezeu. În Proverbe 1:7, citim că „Frica de Domnul este începutul cunoaşterii, dar nebunii dispreţuiesc înţelepciunea şi învăţătura". Acest verset ne spune că adevărata cunoaştere începe cu frica de Domnul. Frica de Domnul este recunoaşterea suveranităţii şi puterii lui Dumnezeu şi este temelia oricărei cunoştinţe. Dumnezeu nu ne cere, aşa cum în mod eronat se arată „să credem şi să nu cercetăm". Dumnezeu nu vrea să fim proşti spune cu temei monahul şi filosoful Nicolae Steinhardt: „Creştinismul neajutorat şi neputincios este o concepţie eretică deoarece nesocoteşte îndemnul Domnului (Matei 10, 16: „fiţi dar înţelepţi ca şerpii şi nevinovaţi ca porumbeii") şi trece peste textele Sfântului Pavel (Efes. 5, 17: „Drept aceea, nu fiţi fără de minte", II Tim. 4, 5: „tu fii treaz în toate... ", Tit. 1, 8: „să fie treaz la minte" şi mai îndeosebi: „Fraţilor nu fiţi copii la minte; ci la răutate fiţi copii, iar la minte fiţi oameni mari"). Nicăieri şi niciodată nu ne-a cerut Hristos să fim proşti. Ne cheamă să fim buni, blânzi şi cinstiţi, smeriţi cu inima, dar nu tâmpiţi. (Numai despre păcatele noastre spune la Pateric „să le tâmpim".) Cum de-ar fi putut proslăvi prostia Cel care ne dă sfatul de-a fi mereu treji ca să nu ne lăsăm surprinşi de satana? Şi-apoi, stă scris că „Dumnezeu nu este un Dumnezeu al neorânduielii". Iar rânduiala se opune mai presus de orice neîndemânării zăpăcite, slăbiciunii nehotărâte, neînţelegerii obtuze. Domnul iubeşte nevinovăţia, nu imbecilitatea. Iubesc naivitatea, zice Leon Daudet, dar nu la bărboşi. Bărboşii se cade să fie înţelepţi. Să ştim, şi ei şi noi, că mai mult rău iese adeseori de pe urmă prostiei decât a răutăţii. Nu, slujitorilor diavolului, adică şmecherilor, prea le-ar veni la îndemâna să fim proşti.Dumnezeu, printre altele, ne porunceşte să fim inteligenţi. Pentru cine este înzestrat cu darul înţelegerii, prostia – măcar de la un anume punct încolo – e păcat: păcat de slăbiciune şi de lene, de nefolosire a talantului"[35].

„Raţiunea omenească descoperă cei drept limite în matematică şi în ştiinţa naturii, dar nu graniţe, cu alte cuvinte descoperă că se află ceva în afara ei la care nu va putea ajunge niciodată, dar nu că ea însăşi, în înaintarea ei lăuntrică, va putea fi undeva oprită"[36]. Cunoaşterea este sursa progresului şi fundamentul culturii, al civilizaţiei, al evoluţiei umanităţii şi în ultimă instanţă a evoluţiei omului aflat pe calea desăvârşirii, după cuvântul

Mântuitorului*:* „Cereți, și vi se va da; căutați, și veți găsi; bateți, și vi se va deschide. Căci oricine cere capătă; cine caută găsește; și celui ce bate, i se deschide (Matei, 7,7)”.

Note:

13Marius Andreescu, *Condiția umană și a dreptei credințe ortodoxe în epoca postmodernismului. O simplă introducere*, Ed. Agaton, Făgăraș, 2023 și Marius Andreescu, *Omul, societatea și creștinismul în epoca postmodernismului*, articol publicat în Porunca Iubirii, Ed. Agaton, Făgăraș, la 31.05.2023.

14Aristotel, *Metafizica*, Ed. Humanitas, 2021, pp. 107-109.

15Ștefan Bezdechi, *Gânduri și chipuri din lumea antică*, Ed. Dacia, Cluj, 1980, pp. 41-42.

16Aristotel, *Metafizica*, Ed. Humanitas, București, 2022.

17John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, Ed. Științifică, București, 1961, Vol I, p. 189.

18*Ibidem*, pp. 14-15.

19Rene Descartes, *Discurs asupra metodei*, Ed. Gramar București, 2012.

20Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2009 și Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, Ed. Humanitas București, 2014.

21Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, p. 192.

22*Ibidem,* p.192.

23Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 34.

24Adrian Boldișor, *Fenomenul religios între filosofie și teologie*, în Revista Teologică, nr. 95/2013, p. 88.

25Lucian Blaga, Trilogia cunoașterii, Ed. Humanitas, București, 2013.

26Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, p. 316.

27Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, p. 317.

28Adrian Michiduță, *Filosofie românească*, Ed. Aius, Craiova, 2018, p. 149.

29Nichifor Crainic, *Teologie și filosofie. Publicistică (1922-1944)*, ediție critică, Ed. Aius, Craiova, 2010, p. 146.

30A se vedea, Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2006, pp. 178-181.

31Adrian Sorin Mihalache, *Lumina, lumea și viața*, articol publicat în ziarul Lumina, la 29.03.2008.

32Stephen Hawking, *O mai scurtă istorie a timpului*, Editura Humanitas, București, 2018.

33Simon Singh, *Big Bang. Originea Universului*, Ed. Humanitas, București, 2008.

34Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 220-224.

35Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ed. Mănăstirii Rohia, 2005, pp. 26-27.

36Immanuel Kant, *Prolegomene...*, p. 195.



Monumentul Independenței (Sursa - MJ Arges)

Slujitorii fostelor biserici piteștene ”Buliga” și „Sf. Nicolae” în secolul al XIX-lea

prof. dr. Octavian DĂRMĂNESCU

Fostul schit piteştean Buliga (aflat pe terenul pe care s-a ridicat actualul Muzeu Judeţean, fosta Prefectură Argeş), zidit în 1745 şi demolat în 1899 a fost centrul multor evenimente importante în istoria locală. Aici a fost o şcoală românească, aici şi-a avut sediul destoinicul episcop Samuil Sinadon. Aici s-a ars Regulamentul Organic, aici şi-a avut sediul cazarma locală. Era metoh al Sf. Mitropolii și fosta ei grădină, aflată în paragină, a devenit actualul parc Ion C. Brătianu (fost 1907). Foarte probabil, unul dintre clopotele ei este clopotul mic de la biserica domnească Sf. Gheorghe din Piteşti (are inscripţionat „Sf. Îngeri", hramul fostului Buliga). Prezentăm, în continuare, lista ştiinţifică a clericilor și a personalului. Amintim că Grigore Tocilescu, în trecere, în anii optzeci ai secolului ai XIX, o descrie drept cea mai frumoasă biserică piteşteană.

Sima (diacon, ispravnicul bisericii, 1745[1]).

Partenie Nica Buligeanu (**ieromonah, evocat egumen în perioada 1786-1826[2]**).

Hristea (preot scutit, evocat în 1808[3]).

Matei (preot, 1808[4]).

Ioan Fulga (evocat între 1824[5]- m. 1834). În anul primei evocări, 1824, avea 30 de ani. Evocat în mitricele interne şi în perioada 1832-1834, „Ioan duhovnicul"; probabil popa Ioan care îşi îngropa copilul la biserica vecină, ”Sf. Treime”-Beştelei, în 1832[6]; moare în 1834 şi este îngropat în cimitirul de la ”Sf. Ioan”[7].

Stan (diacon, evocat în 1824[8], „sărac, 25 de ani”**)**.

Costandin (evocat între 1824-1825[9]). Conform sursei, este vorba despre „popa Costandin, bătrân, beteag de picioare, 60 de ani", foarte probabil decedat până în 1828[10].

Meletie iconomul (**egumen, evocat între 1827-1829[11]**).

Samuil Tărtăşescu Sinadon, ieromonah (**egumen, 1829-1849[12], episcop locotenent de Argeş în perioada 1845-1849**).

Gheorghe Nica (evocat preot în perioada 1832-1865[13]; n. 1775-m.1890). Evocat preot în primul dosar al mitricelor, din 1832. Tot în mitrice semnează ca mirodot în 1847. Era fratele egumenului Partenie Nica Buligeanul, moldovean ca şi el, şi fiul popii Costandin. Fiul lui, preotul Ioan Nicolescu (Nica-Nicolescu), îi va urma la ”Buliga”. Gheorghe Nica va muri în 1890 la vârsta de 115 ani, fiind înmormântat în actualul cimitir al oraşului Piteşti. Soţia lui, preoteasa Maria, va muri peste o jumătate de an, în 1891, în vârstă de 120 de ani[14]. A mai avut o fiică, Costandina: în 1848 la biserica ”Precista din Coastă” „Costandina sin popa Gheorghe mirodot” își botează un copil, căsătorită fiind cu „Teodor sin Tudor Popescu boiangiu”, deci tot un descendent de cleric[15].

Ioan Niculescu (foarte probabil cântăreţul „Nică" din 1833 şi în 1844; hirotonit preot în 1855, „Ioan Niculescu"; slujeşte aici până moare, în 1878; fiul preotului Gheorghe Nica),

Dumitru (preot, evocat în 1833[16]).

Gheorghe Coculescu (protopopul de Piteşti, epitrop între 1849-1850[17]). Fost conducător al bisericii domneşti, stătea în mahalaua Buliga, frecventând adesea schitul. Va fi îngropat în cimitirul de aici.

Ioachim Câmpulungeanu (1850-m.1861, egumen[18]). Moare în 1861, fiind îngropat tot la ”Buliga”[19].

Filotei protosinghelul (1861-1862, egumen[20]).

Damaschin ieromonah (1862[21]).

Isidor ierodiacon (cântăreț, 1863-1864[22]).

Petrache Gherghescu (cântăreț II, 1863[23]).

Dimitrie Teodorescu (paracliser, 1863[24]).

Gheorghe Florescu (cântăreț II, 1864[25]).

Ierotei Nicolescu Trivăleanul (egumen, 1863-1893[26]). Din 1863, schitul Buliga este transformat în biserică de mir. Totuși, epitropul bisericii Buliga este acest egumen de la schitul ”Trivale”, vecin.

Ioan Dragnea (preot, evocat între 1878-1899[27]). Fusese diaconit pe seama bisericii Mavrodolu. Nu poate împiedica demolarea fostului schit, derulată în 1899, pe locul lui zidindu-se Prefectura Judeţului Argeş – acum, pe fostul amplasament al complexului monahal se află clădirile Muzeului Județean Argeş. După 1899 trece la biserica ”Sf. Ioan”. O fotografie din tinereţe se află

în arhiva bisericii ”Buna Vestire”-Greci unde, foarte probabil, a activat în ultima perioadă a profesiei.

Zidită în 1812, biserica ”Sf. Nicolae” va fi demolată de comuniști în 1962 în cadrul sistematizării centrului civic. Potrivit tradiției orale, piteștenii nu au rezonat cu demolarea, dar, din cauza cenzurii, nu au protestat decât personal și, în general, evaziv, la fața locului. A fost o instituție importantă a urbei, fiind și catedrală a orașului la un moment dat. I s-a mai spus și Biserica cu Ceas.

Clerici Sf. Nicolae

Ion (i)erodiaconul piuigiu (monah, evocat în 1708[28]).

Dimitrie (preot, duhovnic, evocat între 1798[29]**-1834**). Evocat și în 1808-1809[30] și în catagrafia generală din 1824[31]. În 1834, „popa Dumitru dohovnic”[32], bătrân acum, credem că doar invitat, deoarece în catagrafia din 1833 nu este menționat ca preot oficial.

Teodor (protopop, evocat între 1808[33]**-1834; m. 1843)**. În vârstă de 35 de ani în 1824[34]. În mitricele interne este consemnat în anul 1832 („popa Teodor duhovnic”), 1833 („Teodorache”) și 1834 („popa Todorache dohovnic”). În 1839 semnează „Teodor, îngrijitoru bisericii” într-o învoială de embatic[35]. Moare în 1843 și este înmormântat în cimitirul fostului schit Buliga („protopop Teodor duhovnic ot biserica Sf. Nicolae”)[36].

David (diacon, evocat între 1808[37]**-1824**[38]**)**. Catagrafia din 1824, consemnează: „sărac, bețiv, 45 de ani”.

Constantin (evocat diacon în 1808[39] **și preot în 1824**[40]-„Costandin mirodot” și „protopop de Arif”**)**.

Stan Văruiu (evocat diacon în 1825[41] **și preot în 1838)**. În catagrafia din 1824 se consemnează: „diacon Stan sin popa Hristea, hirotonit 1825, apr. 18”. În catagrafia orașului din 1838 avea 33 de ani.

Ion Olteanu (preot, evocat între 1832[42] **și 1850)**. Evocat în cadrul mitricelor interne: 1833 „Ioan”; 1834, „popa Ioan sin popa Dumitru”; 1836, „popa Ioan Olteanu”; 1838, „popa Ion”; în 1839 semnează într-o învoială de embatic[43]; 1845, „popa Ion”; 1846, „popa Ion Olteanu”; 1847-1850, „popa Ion”. Din mitrice, are cel puțin trei fii: Ștefan, Iosif și David. Ștefan, prunc, moare de holeră în epidemia din vara anului 1848, împreună cu o slugă din curte, David mutu[44]. Lui David, boiangiu, îi botează copiii colegul lui de altar, popa David. Pe soția lui o chema Mi(h)alcea, fiind nași în 1843 la Beștelei[45]. Foarte probabil stătea în parohia vecină, „Sf. Treime-Beștelei”.

Teodor Brașov (preot, evocat între 1832[46]**-1858)**. Evocat în cadrul mitricelor interne: 1833, „Toader”; 1834, „popa Toader sin popa Brașov”; 1836, „popa Teodor Brașov”; 1852, „popa Teodor”; 1853, „popa Teodor duhovnic”; 1854-1858, „popa Teodor”. Are o fată, Cristina[47], un băiat, Ienache[48], și o cumnată, Șărbana („Șărbana, cumnata popii lui Teodor”), care moare în 1843[49].

Bicu (diacon, evocat în 1833[50]).

Nicolae (preot, evocat în 1834[51]**)**.

David duhovnicul (protopop, deputat, evocat între 1842[52] **și 1858)**. În catagrafia din 1824 era diacon la biserica vecină, „Buna Vestire-Greci”. Evocat în cadrul mitricelor interne în următorii ani: 1843; 1844, „popa David duhovnic”; 1845 și 1847-1851, „popa David duhovnic”, 1846 și 1852-1858, „popa David”, „David ierei”[53]). Existența și a altor preoți ”David” în Pitești face foarte grea distincția dintre ei, însă aici avem un indiciu salvator: în arhiva mitricală proprie lăcașului apare de câteva ori un „David dipotat”, adică reprezentantul mahalalei respective (de exemplu, în mahalaua vecină, Precista Veche, era deputat popa Athanasie), foarte probabil acest cleric de la ”Sf. Nicolae”. În 1843 semna ca naș „protopopu David sin preotu Ștefan cu Parascheva soția sa, orașul Pitești”[54]. În 1845 semna ca naș „popa David sin preot Ștefan”[55]. În 1848 semna „preotul David depotatu sin popa Ștefan”[56]. Avea cel puțin doi copii (Maria și Teodor[57]) și un ginere, Ienache, croitor patentar.

Radu (preot, evocat în 1839[58]**, 1844**[59]**-1851)**. Are un fiu, Ștefan, cizmar, care se căsătorește în 1849. Un alt fiu, Radu, patentar, moare în 1859[60].

Gheorghe Davidescu (**diacon**, **amintit în 1851**[61]**; m. 1853**[62]). Fiica lui, Elisaveta („Elisaveta fiica răposatului diacon Gheorghie sin diaconu David”)[63], este nașă de botez în câteva rânduri aici, iar în 1857, fosta lui posadnică, Stana, moare[64]. Nu știm sigur dacă a slujit aici – în 1851 este amintit ca naș de botez, nu ca slujitor aici, dar este înmormântat aici, ceea ce atrage o anumită prezumție.

Voicu Costantinescu (preot, evocat între 1857[65]**-1864)**. Din 1864, „preotu Voicu Costandinescu” se va muta la biserica vecină, ”Precista Veche”[66].

Nicolae Mateescu (preot, evocat între

1857[67]**-1865**). Viitor preot la biserica domnească „Sf. Gheorghe".

Marcu Marinescu (n. 1815; paracliser în 1832[68] **și dascăl în 1838 la biserica "Sf. Gheorghe", apoi la "Sf. Nicolae")**. Este dascălul pe românește Marcu Marinescu, indicat că ar fi cântat și la „Sf. Gheorghe" în 1838: „Astăzi la 11 ale lui ghenarie, anul 1838, la 4 ceasuri din noapte, marți spre miercuri, s-au cutremurat pământu, încât au dărâmat multe ziduri. Marcu Marinescu"[69]. Dascăl la școala românească a Episcopiei Argeș din incinta hanului ei din centrul Piteștiului, apoi dascăl la școala particulară, proprie, de la biserica Precista Nouă, Mavrodolu. Se călugărește spre bătrânețe la Schitul Trivale[70]. Figurează și în catagrafia oficială a orașului, din 1838: Marcu Marin, cântăreț, țârcomnic în etate de 23 de ani, căsătorit cu Tudorița, de 20 de ani. Au în întreținere pe monahia Varvara, etatea 60, o rudă[71]. În 1847 botează un copil la „Sf Nicolae"[72]. În 1851 mai boteza un copil la aceeași biserică, unde cânta chiar el, „Marcu Marinescu cântărețu b(isericii) Sf. Nicolae"[73]. În 1855 soția lui, Teodora, boteza un copil la biserica „Sf. Nicolae"[74]. Tot soția lui, „Teodora lui dascălu Marcu", este nașă de botez în 1864 la "Precista Veche dinn Coastă"[75]. Într-o altă sursă 1861 amândoi trăiau încă: „Teodora Diamandi și soața lui dascălu Marcu"[76]. Într-o sursă i se spunea și „moldoveanu", ceea ce ni-l apropie (sau nu) de predecesorul lui, Nicolae Mitilieneu, dascălul pe grecește de la biserica domnească.

Ceilalți slujitori îi vom menționa în cadrul viitoarei monografii a acestei biserici-martir, lucrare aflată în lucru.

Note:

[1]Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României – Județul istoric Argeș, sec. XIV-1848*, Editura Academiei Române, București, 1994, p. 367.

[2]Marin M.Braniște, *Partenie Nica Buligeanul (1786-1827)* (în continuare, *Partenie Nica...*) în „M.O.", anul XV, 1963, nr. 9-10, pp. 735-760.

[3]Șt. Berechet, *Catagrafia episcopiei Argeșului în 1808*, în „B.O.R.", seria a II-a, anul XL, 1922, p. 685.

[4]*Ibidem.*

[5]I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824* (în continuare, *Catagrafia...1824*), București, 1942, p. 35.

p. 36.

[6]Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale (în continuare, S.J.A.A.N.), Condici și Registre de Stare Civilă (în continuare, C.R.S.C.), Parohia „Sf. Treime", Dos. 2/ 1832, Morți, f. 1.

[7]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia „Sf. Ioan", Dos. 5/ 1834, Morți, f. 2.

[8]I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 36.

[9]*Ibidem.*

[10]În 1828 Dumitrana preoteasa, soția preotului Tincă din Pitești, întocmește o foaie de zestre fiicei ei, Elenca, dându-i o proprietate în mahalaua hanului Buliga, vezi Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati", nr. XII/30. Aceeași preoteasă vinde în 1840 protopopului Gh. Coculescu un loc de casă în Pitești cu 640 de lei, Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati", nr. XII/39.

[11]Marin M. Braniște, *Partenie Nica...*, p. 738.

[12]Idem, *Samuil Tărtășescu, episcop locotenent de Argeș*, în „M.O.", anul XVI, 1964, nr. 11-12, pp. 870-908.

[13]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia „Sf. Îngeri"-Buliga, Dos. 1/ 1832, Botezați, f. 1.

[14]Marin Braniște, *Schitul Buliga, un metoc în Pitești al mitropoliei Țării Românești*, (în continuare, *Schitul Buliga*) în „M.O.", anul XVIII, 1966, nr. 1-2, p. 66.

[15]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C., Parohia „Precista Veche din Coastă", Pitești, Dosarul 6/1848, Botezați, f. 3.

[16]Marin Braniște, Ilie Diaconescu, *Pisanii, însemnări și manuscrise din vechile biserici ale orașului Pitești* (în continuare, *Pisanii, însemnări...*) în „M.O.", anul XXIII, 1971, nr.7-8, p. 398.

[17]Marin M. Braniște, *Schitul Buliga...*, p. 66. p. 62.

[18]*Ibidem*, p. 67.

[19]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia „Sf. Îngeri"-Buliga, Dos. 29/ 1832, Morți, f. 1.

[20]Marin M. Braniște, *Schitul Buliga...*, p. 67

[21]*Ibidem.*

[22]*Ibidem.*, pp. 68-69.

[23]*Ibidem.*

[24]*Ibidem.*

[25]*Ibidem.*

[26]*Ibidem.*

[27]*Ibidem.*

[28]*Ibidem*, p. 262.

[29]Marin M. Braniște, *Însemnări pe vechile carți de slujbă de la bisericile din Pitești* (în continuare, *Însemnări...*), în „M.O.", anul XIII, 1961, nr. 1-4, p. 204.

[30]Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 685.

[31]I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 36.

[32]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae", Pitești, Dos. 2/1834, Botezați, f. 1.

[33]Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 685.

[34]I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 36.

[35]S.J.A.A.N., Col. Doc. Ist., Pachetul XI, doc. 22.

[36]S.J.A.A.N., C.R.S.C., Parohia „Sf. Treime-Beștelei", Dos. 10/1843.

[37]Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 685.

[38]I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 36.

[39]Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 685.

[40]I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 36.

[41]Ibidem.

[42]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Treime-Beștelei", Pitești, Dos. 15/1848, Morți, f. 1.

[43]S.J.A.A.N., Col. Doc. Ist., Pachetul XI, doc. 22.

[44]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae", Pitești, Dos. 1/1832, Botezați, f. 1.

[45]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Treime-Beştelei”, Piteşti, Dos. 13/1843, Cununaţi, f. 1.

[46]I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 36.

[47]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Piteşti, Dos. 19/1852, Botezaţi, f. 1.

[48]Idem, Dos. 22/1855, Botezaţi, f. 1.

[49]Idem, Dos. 10/1843, Morţi, f. 1.

[50]Marin M. Branişte, Ilie I. Diaconescu, *Catagrafia... 1833*, p. 398.

[51]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Pitești, Dos. 2/1834, Botezaţi, f. 1.

[52]Hirotonit preot aici în 1842, Marin Branişte, *Însemnări...*, p. 205.

[53]Constantin Bălan, *op. cit.*, p. 378.

[54]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Piteşti, Dos. 9/1843, Botezaţi, f. 1.

[55]Idem, Dos. 12/1845, Botezaţi, f. 1.

[56]Idem, Dos. 15/1848, Botezaţi, f. 1.

[57]Idem, Dos. 21/1854, Botezaţi, f. 1. şi Idem, Dos. 27/1860, Botezaţi, f. 1.

[58]S.J.A.A.N., Col. Doc. Ist., Pachetul XI, doc. 22.

[59]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Piteşti, Dos. 10/1844, Botezaţi, f. 1.

[60]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Treime-Beştelei”, Piteşti, Dos. 22/1859, Morţi, f. 1.

[61]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Pitești, Dos. 18/1851, Botezaţi, f. 1.(„dieaconu Gheorghe sin dieaconu David”).

[62]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Piteşti, Dos. 22/1853, Morţi, f. 1.

[63]Idem, Dos. 24/1857, Botezaţi, f. 1.

[64]Idem, Piteşti, Dos. 24/1857, Morţi, f. 1.

[65]Ibidem, Dos. 24/1857, Botezaţi, f. 1.

[66]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Precista din Coastă”, Piteşti, Dos. 20/1864, Botezaţi, f. 3.

[67]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Sf. Nicolae”, Piteşti, Dos. 24/1857, Botezaţi, f. 1.

[68]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 1/1834, Botezaţi, foaia 3: „Marcu paracliseru” (martor; înainte, tot în acel an, fusese martor la un botez un ”Marcu Defteriu”, probabil același, și, apoi, la altul, un ”Marcu sin Mărin”, Ibidem).

[69]Marin M. Branişte, *Însemnări...*, p. 935.

[70]Idem, *Şcoli particulare piteştene...*, p. 257.

[71]Spiridon Cristocea, *Oraşul Piteşti în catagrafia din 1838*, Editura Ordessos, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2011, p. 154.

[72]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Nicolae, Pitești, Dos. 14/1847, Botezaţi, f. 1.

[73]Idem, Dos. 18/1851, Botezaţi, f. 1.

[74]Idem, Dos. 22/1855, Botezaţi, f. 2.

[75]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia ”Precista din Coastă”, Piteşti, Dos. 20/1864, Botezaţi, f. 3.

[76]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Nicolae, Pitești, Dos. 28/1861, Botezaţi, f. 2.



Monumentul Independenței în 1922. (Sursa -Hungarica.hu)

Despre Maria Dimancea (1838-1861) și testamentul ei

dr. Aurel RADU
inspector superior în cadrul Serviciului Județean Argeș al Arhivelor Naționale

Despre Maria Dimancea se mai cunosc câteva informații, toate datorate în special testamentului său și mai ales procesului de judecată care a urmat după decesul testatoarei (1861). Maria Dimancea s-a născut la Pitești în 1838 (Biserica Greci din Pitești), ca fiică a boierului Constantin Leca. După moda vremii s-a căsătorit la o vârstă fragedă (15 ani), în 1853, cu T. Borănescu, având împreună un singur copil. Rămasă văduvă după primul soț, se recăsătorește în august 1858 cu Nicolae Dimancea[1]. Fiind bolnavă de tuberculoză, se retrage într-o regiune cu climă mai blândă din Italia unde moare la vârsta de 23 de ani, la 8 martie 1861, la Milano (Biserica San Carolo)[2].

Printr-un testament olograf, fără dată[3], Maria îi lasă lui Nicolae Dimancea, cel de-al doilea soț, o sumă de 1.000 de galbeni. De asemenea, aceasta mai lasă două terenuri virane, cu embatic, aflate pe malul râului Argeș, pentru „onor magistrat" al orașului Pitești, fără drept de a le înstrăina.

Amplasamentul terenului a fost descris în actul de punere în posesie în favoarea orașului Pitești din anul 1874[4]:

„Aceste locuri ce și sunt ocupate în parte de mai multe persoane, însă ele sunt un singur trup început de la răsărit din strada Sf. Vineri și merge la râu (Argeș), mergând până la apus în lățime până în drumul podului vechi. Lungimea se începe din palanul[5] Iosef Uclar despre strada Sf. Vineri miazănoapte și merge drept până în Râul Argeș. Hotarul despre răsărit se văzu limitat printr-un semn de hotar o cruce de piatră și care desparte locul Marii Dimancea (Lechi) de al Budișteanului. Aici la capul despre răsărit se văzu uă casă și grădină ocupate de d. Costache Stoica care fu presinte și ne declară că plăteșce embatichiu câte 30 lei pe an și că până acuma și chiar pe anul corent l-au plătit d-nei Anica Popeasca, epitroapa casei Marii Dimancea. O altă casă ocupată de d. Burcea, Gheorghe Patraulea cu o magherniță pentru tăiere de vite, o casă a lui Dumitru Beca. Aceşti trei ni s-a declarat că nu a plătit nici un embatichi. O altă casă (bordei) ocupată de Safta Taica cu plata de un galben pe an. Idem Dumitru Țiganu, un icosar pe an. Idem Soare Cârstea și State Ion cu bordee lângă hotar, în fund, tot cu embatichiu. Frații Vasile, Constantin și Pandele ai lui Radu Măcelaru cu case și locuri. Un alt loc lângă aceștia cu tăiere de vite ce se stăpânește de Ilie Patraulea (Ulița podului vechi)[6]. Mai în deal alături o altă casă cu loc și grădină mare se stăpânea de Hagi Eane, iar acum de Constantin Popescu"[7].

Municipalitatea piteșteană a intrat în posesia terenurilor de pe malul drept al râului Argeș în anul 1874, pe baza prevederilor testamentare lăsate de Maria Dimancea în 1861. Pe acest amplasament se va ridica mai târziu Bazinul Olimpic din Pitești.

În perioada 1861-1864 a avut loc un proces de judecată între Nicolae Dimancea ca soț moștenitor contra lui Niță Popescu, ca epitrop al casei răposatei Maria Dimancea, născută Leca, din care reiese că a existat o umbră de îndoială asupra veridicității testamentului, acest aspect fiind reliefat inclusiv în sentința Tribunalului Argeș. Testamentul olograf a fost contestat pentru lipsa datei și dreptul testatoarei de a testa, întrucât nu avea vârsta legală pentru acest demers, pentru martorii menționați în testament, dar și pentru lipsa unor prevederi în favoarea copilului moștenitor, al cărui nume nici măcar nu este menționat. Cert este că într-un final, după procese întinse pe o perioadă de circa cinci ani, instanțele au recunoscut autenticitatea testamentului olograf[8] și au dispus în favoarea soțului moștenitor Nicolae Dimancea și a municipalității piteștene.

Despre Nicolae Dimancea se cunosc suficiente date biografice, fiind un personaj longeviv (născut la 1838, în Cerneți, în prezent cartier al orașului Turnu Severin – decedat la 6 decembrie 1921 în Pitești) și pitoresc (o sursă de inspirație pentru personajul Farfuridi din comedia „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale). Istoricul Paul Dicu îi dedică un articol biografic detaliat, în care nu menționează însă nicio informație despre căsătoria cu Maria Leca[9].

N. Dimancea a fost apărător, adică avocat fără studii superioare, vechi om politic liberal intrat în politică încă din 1858, deputat de Argeș (1870-1888, 1895, 1901), vicepreședinte în repetate rânduri al Camerei Deputaților între 1876-1888, președintele al organizației PNL din județul Argeș pentru o perioadă îndelungată, apropiat al lui I.C. Brătianu cu care se înrudea prin alianță[10]. A doua soție a lui N. Dimancea a fost Tinca Furduescu, nepoată de soră a lui I.C. Brătianu, însă mariajul lor se pare că nu a fost unul fericit[11].

***

1862 decembrie 5, Pitești. *Sentința nr. 99 a Tribunalului Argeș în procesul dintre Nicolae Dimancea contra lui Niță Popescu, epitrop al casei răposatei Maria Dimancea născută Leca din Pitești.*

TRIBUNALUL JUDEȚULUI ARGEȘ

Nr. 99

D. Nicolae Dimancea din acest oraș, prin suplica emisă Trib. la 8 august an curent, înregistrată la nr. 7.570 a indicat că prin plată de taxă a intentat proces civil d-lui Niță Popescu, epitropul casei răpos. sale consoarte Mari Dimancea pentru constatarea unei dieți și că s-a și format dossiera cu nr. 604 din 1861, pe care mai târziu a închis-o și taxa a trecut-o în alt proces tot cu sus pomenita cauză și că depuind iarăși 4 lei cere deschiderea dosierii și să se sorocească iarăși în judecată și celelalte.

După legalele chemări făcute procesanților s-a înfățișat la 26 noiembrie expirat amândouă părțile, când după ce s-a citit petiția din sus și diata pe care a prezentat-o reclamantul subscrisă de d-ei Mari Dimancea și încredințată de doi martori, Dimitrie Buzoeanu și protopopul Constandin Brădeanu, fără a avea an sau lună.

Trib. atât pentru că din diată a văzut că se lasă și municipalității nește locuri, cât și că d. Costică Lerescu procuratorul luat de pârâta s-a recuzat, de vreme ce prin diată se lasă și municipalității acele locuri și d-lui se află advocat public, prin ziarul nr. 3.068 a amânat înfățișarea la 1 decembrie până când să se cheme și municipalitatea și până când și pârâtul să-și pue un alt procurator care să susție [...[12]] pe care-l epitropisește.

La 1 decembrie s-a înfățișat în judecătorie reclamantul în persoană cu epitropul pârât carele întrebându-se dacă și-au rânduit procuratorul a întâmpinat că spre a nu se împovăra orfanul cu cheltuieli s-a decis a susține singur, totdeodată s-a înfățișat și d. Președinte al onor Municipalității în persoană, ca unul din d. membri reprezentând astfel pe onor. Municipalitate.

În prezența cărora, după ce s-a mai citit petiția din sus și testamentul, mai nainte de a proceda judecata în cercetarea procesului, P. Popescu epitropul a înfățișat o petiție în următorii termeni.

Domnilor judecători,

Ca chestiune prealabilă, vă rog să rezolvați și să-mi arătați:

I. Dacă după expunerea motivelor ce voi face pronunțând [...] pentru anularea hârtiei ce d. Dimancea v-a prezentat sub denumirea de testament a răpos. soții d-sale născută Leca, magistratul orașului, parte în legăturile dintr-însa în urma pronunțării sentinței și după [...] de față a argumentelor mele, nu ar putea ca persoană nejudecată veni cu noi pretenții asupra nevârsnicului și onor Tribunal chemat de două ori a judeca aceiași materie.

II. Dacă magistratul atât pentru cele sus arătate, cât și în [...] rezolvându-se acestea sunt gata d-lor judecători a intra în discuțiunea fondului.

Cerând a se pronunța judecata mai nainte de a intra în fondul procesului.

Asupra acestei cereri deliberând judecata a întrebat pe d-nii membri municipalității dacă d-lor persistă a se înfățișa în acest proces și dacă au vreo contestație contra termenului ce i s-a dat de judecătorie pentru atunci și a întâmpinat că municipalitatea se găsește chemată în legalitate și prin urmare stăruiește a se înfățișa fără a avea niciun motiv de contestare d. epitrop ca din partea municipalității precât dânsa a stăruit a se urma și a se rezolva acest proces și întru ceea ce privește testamentul și despre drepturile acordate municipalității printr-însul.

Judecătoria a deliberat și s-a pronunțat asupra questi[13] prealabile propuse prin petiția de mai sus că se găsește în legalitate de a intra în cercetarea și rezolvarea procesului și întru ceea ce se atinge despre onor. Municipalitate și întrebându-se d. epitrop ce contestație are să aducă contra testamentului a dat de s-a citit următoarea pledoarie.

Domnilor judecători,

D. N. Dimancea printr-o hârtie ce v-a prezentat, fără dată de an, lună și zi sub denumirea de testament a răpos. soții sale Marița născută Leca pretinde a i se da galbeni una mie (1.000#) ce [...]

legat arată că i s-a acordat drept recompensă precum acolo se zice.

Pentru ca hârtia ce vi se prezintă să poată avea putere legală și urmare întocmai, trebuie și este absolut necesariu

I. Ca ființia ei să fie bine constatată de către aceia care în virtutea ei vin a pretinde,

II. Ca să fie asemenea dovedit că moarta de la care au emanat această hârtie au avut facultatea cerută de lege pentru a face asemenea acte și

III. Să fie investită de formele cerute precis de lege.

Niciuna însă din aceste condițiuni însușește.

Scrisul și semnătura moartei nefiind cunoscute nici mie, nici Dv. autenticitatea acestei hârtii nu poate fi recunoscută de către nimeni din noi, ea nefiind între cele ce s-au găsit la catagrafisirea averii și a deosebitelor înscrise a moartei ce mi s-au predat, ci venită de aiurea și prezentată de aceia ce au interes la dânsa, ființa ei este pusă în îndoială, cu atât mai mult că acest așa-numit testament [...] lăsat de răpos. la moartea sa în Milan și semnăturile în dânsa a doi orășeni d-aici este o contrazicere.

Cere

Arătata hârtie dar contestându-se și ființa ei dupe cele observate pusă în îndoială, ea este de sine anulată, fără ca adversarul meu d. Dimancea să poată avea recurs, nici chiar la prevederile art. 19, cap. II, partea VI din legea civilă, care zice când se tăgăduiește cartea, să se întrebe martorii, pentru că tocmai în privința [...]

Legea civilă prin art. 36, cap. II, partea VI pentru dovedirea unei propoziții cerând doi martori, a adăugat că acest număr este de ajuns acolo numai unde legea nu prescrie nr. lor. Pentru cazul de facia, însă art. 26, cap. III, partea IV și art. 7, cap. II, partea VI arată îndestul explicat nu numai nr. martorilor ceruți a fi subscriși pe asemenea acte spre a-și avea tărie, dar adaogă că acei martori trebuie să fie singuri văzători sau singuri auzitori de la răpos. chiar, că această hârtie este al său testament, prin urmare nu numai că martorii semnați în hârtia de facia nu pot fi singuri văzători sau singuri auzitori, căci precum am mai arătat semnăturile lor dintr-însa este o contrazicere declarării d-lui Dimancea, că acest așa-numit testament s-au lăsat de răpos. la moartea sa, dar și chiar dacă prin retractarea cuvintelor d-sale (primită de Dv.) ar voi să facă însușind aceste calități, nu numai că unul dintr-înșii fiind mort, mărturia celuilalt este nulă după art. 35, cap. II, partea VI din legea civilă, dar și chiar când ar fi amândoi totuși mărturisirea lor ar fi prisosită, legea cerând a fi precis trei martori, pe care d. Dimancea nu poate produce de aiurea, devreme ce după lege urmează ca semnăturile lor să adevereze acea hârtie, cu atât mai mult că nimeni nu poate zice că a văzut sau singur a auzit de la moartă chiar că hârtia astăzi în litigiu este al său testament, când o dată nu se vede semnat an, lucru ce era natural a face dacă acest așa-numit testament i s-a prezentat de moartă, și i s-a citit chiar, căci altfel cu prezentarea numai nu ar putea ști dacă hârtia de față este chiar aceea ce moarta i-ar fi prezentat ca testament al său, sau alta, de vreme ce nu s-au vizat de dânsul prin semnătura sa; altfel, dar cartea de facia cade de sine în domeniul acelora pe care legea civilă prin art. 21, cap. 2, partea 6 din legea civilă anulează cu totul.

Am mai zis d-lor că urmează să fie bine dovedit că moarta a avut facultatea a face asemenea acte; în adevăr, legea civilă prin art. 27 și 28, cap. III, partea IV, exclude din dreptul de a face dieți, I. pe aceia ce nu vor avea vârsta de 20 ani și II. pe aceia ce nu vor avea facultățile mintale. Hârtia prezentată de d. Dimancea, precum se vede, nu are dată, lună și zi.

Întreb, cine oare încredințează pe Dv. ca și pe mine că această hârtie nu este făcută într-unul din momentele frenosila[14] la care este suspus tot omul bolnav, căzut adesea și în neștiință ori nesimțire completă, cum și de aceasta nu se vede nimic într-însa din partea moartei? D. Dimancea zice că acest așa-numit testament s-au lăsat de răpos. la [...] avut minţile întregi, cum în regulă, ar urma să fie ca un act venit din străinătate (Milan), unde formalitatea aceasta este absolut pretinsă? Sau primindu-se repet de Dv. ca d. Dimancea să-și retracteze astăzi cuvântul, cine încredințează că această hârtie nu este făcută într-un moment în care facultățile mintale a fost lipsit răpos. din gravitatea necurmatei boale de care așa adesea cu prisos a fost izbită în mai mulți ani? Cum și onor. Tribunal îi este aceasta cunoscut din diferite lucrări după care i s-au dat dreptul de a înstreina parte din averea sa pentru căutarea sănătății, aceea ce și mai mult se dovedește din chiar cuprinsul testamentului, prin care dându-se d-lui Dimancea facultatea de a rămânea fără control de întrebuințarea stării (fondul) zestral și exoprica[15], se putea lesne după deosebite tranzacții a d-lui Dimancea ca nevârstnicul singurul copil a răpos. ce se pretinde a fi autorul acestui așa-numit testament să rămâie fără niciun rămas din parte-i și cu totul dezmoștenit de o mumă căreia a fost unica consolație.

V-am arătat d-lor judecători cum această hârtie neputându-mi fi cunoscută și venită de la aceia ce au interes la dânsa, ființa ei este prea îndoioasă, când încă semnăturile martorilor este un anacronism la epoca în care acea hârtie se zice că s-au lăsat de către moartă; v-am arătat asemenea că nefiind investită de formele prescrise de lege, dovedirea acestei cărți prin martori este imposibilă; v-am explicat în sfârșit cum că nu numai este nedovedit că moarta a avut facultățile ei mintale la facerea acestui așa-numit testament, ba încă că coprinsul său dovedește deopotrivă că un asemenea act nu poate fi emanat de la o mumă cu mințile sănătoase; astfel dar hârtia astăzi în litigiu, cu numire de testament a răposatei cade în domeniul celor prevăzute la alin. 1 și 4 a art. 40, cap. III, partea IV din legea civilă și se strică cu totul. [...] din legea civilă și asemenea se anulează cu totul.

Rămâne acum la Dv. să hotărâți și sper că hotărârea Dv. va fi cu atât dreaptă cu cât că se tratează de enteresele unui nevârsnic ce nu poate fi facia a căruia avere însă societatea și legile au lăsat în apărarea Dv. cu o responsabilitate morală.

În contra aceștia d. petiționar Dimancea luând cuvântul a făcut mai multe combateri contra pledoarii, dar pentru că pe tărâmul pe care s-a pus procesul de d. epitrop prin pledoaria sa, s-a văzut procesul complicat în virtutea art. 253 din legea organică, prin ziarul nr. 3.118 a încuviințat ca pledoaria înfățișată de d. epitrop să se dea d-lui Dimancea spre a-și face răspunsul în scris care să se treacă întocmai în practică.

Astăzi, în urma citatului ziar s-au înfățișat toate părțile în litigiu tot în orândueala de mai nainte având d. Niță Popescu procurator lângă d-lui pe d. Petre Cicropide.

D. Nicolae Dimancea conform obligațiunei din ziarul precedent a dat de s-a citit următoarea pledoarie.

Domnilor judecători,

Spre a mă conforma cu ziarul Dv. am citit pledoaria onor meu adversar și mă grăbesc a răspunde.

Am văzut dar că d. epitrop nu consimte la consfințirea testamentului ce prezint ca al soții mele, pentru cuvântul că dânsul nu cunoaște slova răposatei și pretinde a i-o dovedi, ceea ce mi-ar fi foarte lesne de împlinit dacă s-ar mărgini întru atât, văz însă că mai cercetează și dacă răpos. a fost capabilă să facă un asemenea act. Legea civilă într-adevăr zice că niminea să nu-și facă diată mai nainte de 20 ani ai vârstei, vă voi dovedi dar că dânsa a avut vârsta cerută de legi, căci fiind născută la 1837 și murind la 1861 a completat o vârstă de peste 24 de ani și după legi individul care la vârsta de 24 ani a lăsat în testament, murind, acel testament este legal; mai pretinde d. epitrop că răpos. ar fi fost smintită, cerând și aceasta să o dovedesc iar eu; dar cu toate acestea, fiindcă legea civilă prin art. 1, cap. II [...] face propunerea și prin urmare dacă d. epitrop va putea constata că numa copilul ce epitropisește a fost smintită; îmi rezerv dreptul de a face aceia ce legile mă va povățui, neputând a crede că onor Tribunal va lua de bază supozițiile d-lui epitrop, că pe cât răposata au testamentul zice că după moartea sa soțul său să nu se supue la nicio despăgubire, atât pentru starea zestrală cât și exoprica ar fi smintită, mai cu seamă că subsemnatul pentru administrarea acesteia mi-am dat socoteala și m-am exoflisit[16] prin act public, pe care d. epitrop îl cunoaște, și prin urmare testatoarea în testamentul său nu face altul decât datoria sa de a mă apăra de străgănire[17], mai pretinde onor meu adversar și mă mir de unde a luat aceasta, că aș fi zis eu în reclamația cu care am deschis procesul, că testamentul s-au făcut în Milan și vede iscălituri ale unor persoane d-aici din Pitești; aș avea destule materii a dezvolta facia perversă ce d. epitrop voiește a da acestei chestiuni; mă mulțumesc însă a răspunde, că dacă acele persoane se găsesc iscălite în testament, cauza este că testamentul s-au făcut aici, înaintea plecării în Italia, că s-au păstrat de răpos. până la moarte și că prin urmare n-au putut să rămâie mie decât după moartea sa, iar pretenția de a fi vizat de notar la Milan, după mine este o absurditate, când după toate legile, când moare o femeie și rămâne bărbatul său, nimeni nu se poate amesteca în afacerile sale.

Mai este încă ceva și ceva foarte important, d. epitrop printr-o clauză scăpată negreșit din eroare, dateră[18] diata de mincinoasă vorbindu-ne de linia 4, art. 40, cap. III de la partea IV, zic din eroare, căci d-lui negreșit nu cunoaște art. 117 de la cap. II, care zice că cine defaimă[19] o carte trebuie să și dovedească și nu cunoaște că în țară la noi există o condică penală și că de ar fi adevăr că actul cu care mă slujesc ar fi mincinos sau plastograf[20] ar urma ca d-lui să ia responsabilitatea asupra-i [...] intenteze un proces criminal ceia ce ar fi contra propriilor d-sale cuvinte unde zice că d-lui nu cunoaște slova răposatei și pentru care cer a se exprima categoric, este mincinos și să se îndatoreze a-l dovedi de mincinos precum zice art. 17 de la cap. II, partea III, sau nu recunoaște actul de este bun sau rău și să fiu dator a-l dovedi eu conform legii.

Onor meu adversar mai pretinde anularea actului ce mai înfățișez și pe temeiul art. 21 de la partea VI, cap. II, care zice când se tăgăduiește cartea și n-are martori, de nu va ieși dovadă de aiurea nu se ține în seamă; la care răspund, că nu numai d-lui n-a avut curajul să ia responsabilitatea asupră-și și să răspundă categoric dacă o tăgăduiește sau nu, dar și chiar de s-ar tăgădui, subsemnatul posed și martori și dovadă de aiurea spre a constata validitatea actului, și prin urmare argumentația d-lui nu-și are locul.

Combătând dar aceste sofisme ale onor. meu adversar propriu că răpos. mea consoartă pe câtă vreme când au murit avea vârsta de 24 ani, pe cum sunt gata să vă constat, avea și facultatea de a lăsa un testament; că pe cât nu se face nicio dovadă care să constate că a fost smintită, actul ce a făcut este valabil și fiul trebuie să respecte cu religiozitate ultima voință a mumei sale, care l-a purtat în pântec, l-a făcut a fi și l-a nutrit cu laptele său.

Și că diata ce înfățișez fiind olografă, adică scrisă și iscălită cu mâna răpos. cum sunt gata să vă constat cu acte comparative, care sunt totdeodată acte publice conform linii II de la art. 5, cap. II, partea III și art. 21 de la paragraful cărțile același cap și parte unde zice că când se tăgăduiește carte și n-are martori să se dea dovadă de aiurea (deși la trebuință voi reproduce martori), voi da zic acte comparative prevăzute atât de legea civilă, cât și de legea penală prin art. 257, fața 206.

Pentru aceste considerente și în baza alin. III de la art. 26, paragraful moștenirii cu diată de la cap. III, partea IV din condica civilă, singurul caracteristic cu chestiunea [...] cer întărirea prin sentință a testamentului [...] cuprinde într-însul cu dobândă de la intentarea procesului și până la despăgubire, precum și cheltuielile judecății.

La această pledoarie, d. Cicropide a replicat că clientele său neștiind dacă testamentul înfățișat de d. Dimancea este adevărat sau nu, îi este peste putință a-l declara plast[21] sau fraudulos, tot ce cere în conformitate cu legea este ca d. Dimancea să constate că acel testament este adevărat al răpos. soții sale ceea ce îi este peste putință, căci nu este investit cu formalitatea pretinsă de lege, nefiind încredințat cu trei martori, care cu ochii lor să fi văzut și cu urechile lor să fi auzit voința testatoarei când a făcut acel act; că în testament fiind iscăliți numai doi martori, din care unul a încetat din viață, cel în ființă rămâind singur, nu i se poate primi încredințarea, că în acest caz d. Dimancea nu se poate servi cu martori de aiurea, căci aceia nefiind nici la facerea testamentului, nici la moartea d-nii Mari Dimancea, se înțelege că nu pot avea știință veritabilă și că modul propus de d. Dimancea de a se dovedi olografic testamentul prin acte comparative, nu este legal, că codul nostru civil nu prevede o asemenea dispoziție.

D. N. Dimancea a întâmpinat la aceasta că adversarii săi urmează a se pronunța categoric, ori testamentul nu este adevărat, adică fraudulos și atunci urmează a se judeca criminalicește, pentru constatarea lui sau este bun și atunci spre convineția onor Tribunal este gata a da orice dovezi i s-ar pretinde spre acest sfârșit. D. Dimancea a înfățișat pentru constatarea olografii testamentului mai multe piese comparative, dintre care trei scrisori ale răpos. sale soții adresate d-sale cu data din 14, 18 și 21 martie 1860, alte două către d. Costache Nicolau, fostul d-ei arendaș și două chitanțe de bani ale răpos. pentru datorie către d. Chris. Simionescu și pentru care judecându-se le-a și răfuit[22] fiind vizate de d. Președinte al Curții Apel Civile, secsia I din București cu ocazia înfățișării lor la acea Curte. Adăogând d. Dimancea că comparându-se aceste piese cu testamentul se va vedea că nu este nicio deosebire nici la scris, nici la iscălitură și prin urmare este dovedit că acel testament este olograf al soții sale și prin urmare este de prisos a i se mai pretinde alte dovezi când [...] pretinde că fiind olograf un act nu [...] trebuință de nicio încredințare și ca să se observe bine că cinci din piesele înfățișate ca comparație au devenit acte publice prin vizarea acelor două chitanțe de Curte și prin vizarea celorlalte trei scrisori ale sale de fostul supleant și procurore la facerea catagrafii pe când d-lui lipsea din oraș.

În ceea ce privește etatea răpos. sale soții, a înfățișat două condici ale actelor civile de la Biserica Greci din acest oraș din anii 1836 și 1839 deslușind d. Dimancea că în aceste condici sunt trecuți numai frații răpos. sale soții, anume Grigore și Alecu, încetați și aceștia din viață, căci pe soția sa n-a găsit-o trecută.

Dar cu toate acestea, toată lumea știe că soția sa a fost născută între acești doi frați, adică în intervalul de la 1836 până la 1839 și pentru aceasta a înfățișat un act din 4 decembrie curent subscris de d-lor protopopul Nicolae Constantinescu, preotul Pandele Duhovnicu, A. Pănciulescu, N. Viișoreanu, Ilie Trifonescu, Const. Negulescu și Nicolae Bescelei; Adăugând d. Dimancea că etatea soții sale se poate constata și din faptul că dânsa s-a căsătorit cu primul său soț T. Borănescu în anul 1853, cu care are și un copil în etate de ani șapte și prin urmare rezultă că chiar de ar fi fost atunci în etate de ani 14, etatea

cea mai crudă pentru fată când se mărită, totuși la an 1864 când a încetat din viață avea vârsta de ani 22, cu toate că adevărul este că era de 24 ani.

În ceia ce priveşte lipsa de dată din testament și a categorii adusă de adversarii săi că răpos. sa soţie să poată să nu fi fost cu minţile întregi când a testat, d. Dimancea a întâmpinat că soţia sa pătimind de ftisie[23] sau boala de piept, din care a pătimit multă vreme și din care murit, boală de care, pe cât este sigur cineva că nu mai scapă, pe atât este de încurajatoare, a socotit că acea dată o va pune când va fi în cele din urmă momente (căci testamentul era făcut când a plecat de aici în Italia), ceia ce n-a mai putut face fiind căzută cu desăvârșire bolnavă.

Adăogând în privinţa alienaţii mintale, că deşi adversarii săi nu aduc nicio probă legală despre aceasta, dar totuşi să se observe că este constatat de medici și toată lumea știe că bolnavii de pept până la încetarea din viață au facultăţile lor în cea mai bună [...] d. Dimancea pentru a constata [...] a murit soţia sa un act legal al Parohiei prepositurale[24] a bisericii din San Carlo, oraşul Milan, Regatul Italiei, din care s-a văzut că Mari Dimancea a murit la 8 martie 1861.

Iar pentru că a pătimit de piept a înfăţişat două dovezi a doi medici din Milano și Veneția.

D. Cicropide ascultând toate acestea a declarat că în privința dovedirii fiinţei testamentului, stăruieşte în propunerile făcute, iar pentru etate lasă la aprecierea tribunalului dovezile înfăţişate de d. Dimancea, cât pentru smintirea minţii, a adăogat că cu toate că în contra răpos. nu este pronunțată nicio sentinţă de interdicţie, dar pentru că testamentul nu are dată, nu poate preciza când testatoarea a fost în lipsă de facultăţi.

Observându-se după aceasta și dosarul cu nr. 86 an 1853 s-a văzut că în acel an epitropul casei răpos. Const. Leca a cerut legalizarea foii de zestre ce dă nevârsnicii Maria care trece în căsătorie cu d. T. Borănescu.

Întrebându-se după aceasta d. Dimancea dacă poate dovedi și prin alte acte etatea răpos. soţii sale a răspuns că într-un testament al răpos. Const. Leca, pe care îl are adversarii săi arătându-se etatea tuturor fiilor lui Leca, să se ceară de la epitrop și se va vedea adevărul; la care d. epitrop a întâmpinat că d-lui nu este obligat a face dovezi d-lui Dimancea.

După ce d. procurore și-a făcut conclusiunile sale, Tribunalul a pronunciat următoarea sentinţă.

Sentinţa Tribunalului

În numele Mării Sale Domnitorul Principatelor Unite

Tribunalul deliberând în conformitate cu legea și judecând în prima instanță.

Considerând că cererea d. Nicolae Dimancea făcută în contra minorului fiu al răpos. Mariţa născută Leca, reprezentată prin epitropul său d. Niţă Popescu, are de obiect legitimitatea testamentului lăsat d-lui Dimancea de numita Mariţa, fosta sa soţie.

Considerând că prin acest testament răpos. Maria Dimancea regulează cum după moartea-i urmează a se împărţi averea sa, atât în privinţa fiului său minor, cât și a altor persoane.

Considerând că chestia care ne preocupă este [...] cu condiția de a nu le înstrăina și a una mie galbeni lăsată d. Nic. Dimancea, soţul testatoarei.

Considerând în drept, că după art. 33, facia 75 din condica civilă răpos. Mari Dimancea este liberă a dispoza prin testamentul său de jumătatea averii sale deoarece a avut numai un fiu lăsând acea jumătate de avere la cine va voi.

Considerând că prin testamentul în chestiune nu s-atinge dreptul de moștenire al minorului său fiu pe jumătate avere a mumii sale, căci osebit că se lăsa acestuia mai mult decât cea dăruită la alte persoane, dar nici chiar partea pârâtă n-a combătut testamentul pe acest tărâm.

Considerând că contestaţiile aduse de adversarii d-lui Dimancea testamentului se rezumă în următoarele puncte.

Că nu ar fi adevărat pentru că nu are asupra-i formalitatea pretinsă de lege, adică să fie iscălit într-însul trei martori care să fi fost faciă la facerea lui și la declararea voinței testatoarei;

Că răpos. Mari Dimancea murind în Milano se vede iscăliţi în testament doi martori din Pitești care n-au fost cu dânsa în Italia;

Că Doamna Mari Dimancea n-ar fi având când a făcut testamentul etatea cerută de lege;

Că nu poate ști dacă numita n-ar fi fost atunci la facerea testamentului cu minţile întregi, căci testamentul se vede fără dată.

Considerând că legea noastră civilă în privinţa facerii testamentelor pretinde mai multe formalităţi de la aceia ce le fac, dispozând că numai acele testamente ce nu vor fi scrise și iscălite de însuşi persoanele ce testează să fie investite cu formalitatea de la art. 7, facia 95 din condică.

Considerând că testamentul în chestiune este scris și iscălit de răpos. Mari Dimancea.

Considerând că despre aceasta Tribunalul s-a convins îndestul din comparaţia pieselor înfăţişate de d. Dimancea, urmând astfel Trib. pe temeiul art. 5, facia 94 din condica civilă.

Considerând că din condica actelor civile [...] cu autoritate bisericească și din dosarul format pentru

legalizarea foii de zestre din anul 1853 se constată într-un mod legal că răpos. Mari Dimancea la încetare-i din viață a avut o etate peste ani 20.

Considerând că după art. 27 din condica civilă cei ce au împlinit vârsta de 20 ani sunt liberi a-şi face testament, cu atât mai mult răposata, care fiind căsătorită nu mai era în categoria minorilor absoluți.

Considerând că adversarii d-lui N. Dimancea n-au putut constata, nici că răpos. Maria Dimancea când a făcut testamentul se afla în stare de smintire a minții, nici cel puțin că în timpul căsniciei sale cu d. Dimancea ar fi căzut vreodată în asemenea categorie.

Considerând că în această privință Tribunalul nu are în vedere niciun act sau sentință prin care să se fi pus sub interdicție d-ei Mari Dimancea ca (fiind) în lipsă de facultăți sau risipitoare.

Considerând că lipsa de dată în testament nu este un argument de nimicirea lui, pe câtă vreme nu se înfățișează un altul cu dată și mai cu seamă că răposata după dovezile înfățișate pătimind de boala pieptului a putut să-și exprime voința sa printr-un testament, cu rezervă de a pune data când va fi aproape de sfârșit.

Considerând în fine că reclamantul a dovedit legitimitatea testamentului conform [...]

Tribunalul în baza acestor considerente și în unire cu concluziile d-lui procurore.

HOTĂRĂȘTE

Că testamentul înfățișat de d. N. Dimancea să-și aibă urmarea sa întocmai.

Ca minorele fiu al răpos. Mari Dimancea, născută Leca, reprezentat prin epitropul său să dea din averea ce i-a rămas de moștenire galbeni una mie d-lui N. Dimancea, cu dobânda lor, d-astăzi înainte, conform art. [...] facia [...] din condica civilă.

Ca municipalitatea orașului Pitești să ia în posesie acele locuri din vale cu embatic, cu condiție d-a nu le vinde.

Pe lângă aceasta va mai plăti minorele și 150 lei cheltuieli de judecată ca taxă.

Partea nemulțumită pe această sentință are dreptul de apel la Onor Curte Apelativă Civilă, secsia I, în soroc de două luni, socotit de la primirea copiei după dânsa.

Membrii: M.I. Vladimirescu, D. Racoviță
Suplininte: N.T. Grigorescu
1862 decembrie 5
Nr. 783/1862
Grefier, Ștefănescu

SJAN Argeș, Primăria Pitești, Proprietăți, dosar 4/1862-1879, f. 43-51.

1864 ianuarie 14, București. *Sentința nr. 8 a Curții de Apel București, Secția I Civilă în procesul dintre Nicolae Dimancea contra lui Niță Popescu, epitrop al casei răposatei Maria Dimancea născută Leca din Pitești.*

Principatele Unite Române
Curtea Apelativă din București
Civilă, Secția I

Nr. 8.

La Tribunalul de Argeș deschizându-se acțiune de către domnul Nicolae Dimancea, fostul consorte al răposatei Maria născută Leca, contra d-lui d-lui Niță Popescu, epitropul minorului fiu al acelei răposate, cu pretenție ca potrivit dipozițiunei din testamentul acelei răpos. soția sa, să i se dea legatul din testamentul de una mie galbeni și în care proces s-a implicat mai în urmă și municipalitatea orașului Pitești ca legătură, s-a pronunțat sentința cu nr. 99 de la 5 decembrie 1862 pe care nu au rămas mulțumit prezisul epitrop și a făcut apel la această Curte cu petiția ce a dat la 18 martie anul 1863 înregistrată la nr. 821.

Curtea, primind apelul vorbit și urmând formularul de procedură a făcut chemare ambelor părți litigante, adică apelantul epitrop și pârâtul în apel N. Dimancea și la ziua determinată de 9 august a venit numai apelantul în persoană având lângă sine și procurator cu procură în regulă pe d. C. Bosianu, iar pârâtul în apel Nicolae Dimancea nu s-a arătat, în lipsa căruia, pe baza art. 251 din legea organică s-a făcut înfățișarea și mai nainte de toate s-a dat citire apelatei sentințe, prin care Tribunalul arătând procesul acolo intentat de către prezisul Dimancea și în care proces mai în urmă s-au fost implicată zice ca legatură[25] cu niște locuri și municipalitatea orașului Pitești; după ce expune toate cele preurmate, încheie așa concluziune Tribunal. Sub considerentele acolo descrise și privind constatată pretenția reclamantului în conformitate cu art. 1, cap. II, partea Vi din Codul civil, adică că a dovedit legitimitatea testamentului ce ține, hotărăște ca acel testament să-și aibă urmarea sa întocmai și că minorele fiu al răpos. Maria Leca, prin al său reprezentant, epitropul să dea din averea ce i-a rămas de la muma sa galbeni una mie d. N. Dimancea cu dobânda lor, de la data acelei sentințe până la desfacere, iar municipalitatea

orașului Pitești potrivit tot acelui testament să ia în posesie locurile din vale cu embatichiu[26] cu condițiune de a nu se vinde plătind încă partea pârâtă și lei 150 cheltuieli de instanță.

După ce s-a dat citire apelatei sentințe a Tribunalului se fac următoarele propuneri de către d. Bosianu procuratorul apelantului.

Fiindcă d. Dimancea spre a proba că testamentul este olograf a adus ca acte de comparațiune niște simple acte private care ele însuși era trebuință a fi dovedite.

Fiindcă martorii care au declarat că Maria Dimancea ar fi murit în etate mai mare de ani 20 nu s-au adus în Tribunal spre a jura întâi și apoi a mărturisi conform cu art. 33, cap. I, partea VI (din) condica civilă.

Fiindcă testamentul n-are dată și nu s-au adus nicio dovadă că moarta în momentul confecțiunei testamentului avea etatea de 20 ani cerută de art. 27 moșteniri spre a putea face cineva testamentul.

Așadar, fiindcă reclamantul Dimancea nu a dovedit nici că testamentul este olograf, nici că testaticea[27] era majoră și capabilă de a face testamentul, nici epoca confecțiunii testamentului.

Pentru aceste cuvinte și în virtutea legilor citate, precum și în virtutea articolelor de lege următoare art. 1, art. 33, cap. II, partea VI și art. 27, cap. III, partea IV, rugăm pe onorab. Curtea a declara testamentul fără validitate legală, a respinge pretențiunea adversarului meu Dimancea și a reforma sentința Tribunalului, îndatorând pe d. Dimancea la plata taxei și cheltuieli de judecată.

D. procuror al Curții acesteia concluind a admis concluziunile d-lui Bosianu întocmai cerând reformarea sentinței.

În urma acestei înfățișări, cu toate că după apelul epitropului Niță Popescu s-a văzut că eroarea era a se chema în judecată adversarul casei d-lui Nae Dimancea ceea ce a și urmat Curtea, dar pentru că după observația dată apelatei sentințe a Trib. se văzu că în cursul cercetării acolo s-a fost implicată și municipalitatea orașului Pitești cu titlul de legatară după testament și pentru că urma ca Curtea să se pronunțe asupra întregului act în discuțiune, despre care urmează judecata, s-a încuviințat a se cita și acea municipalitate a orașului Pitești cu două legiuite citații ceea ce dar s-a și urmat finindu-se termene spre asemenea sfârșit.

Însă mai nainte de a sosi ziua de înfățișare se primi un răspuns al municipalității din Pitești cu nr. 1147 de la 20 octombrie 1863 prin care arată că neavând mijloace a numi vreun procurator, deoarece fondurile nu o permite a face asemenea cheltuieli și către acesta fiind sigură municipalitatea că dacă va avea drept i se va da și fără a trimite aici vreun procurator a lăsat ca Curtea să reguleze cele cuvenite.

La 13 ghenarie[28] curent fiind determinată ziua de înfățișare au venit părțile litigante însă, apelantul epitrop prin al său procurator d. C. Bosianu iar pârâtul N. Dimancea în persoană asistat de către d. V. Boerescu procurator declarat în pretoriu; În prezența cărora făcându-se înfățișarea procesului s-a dat citire de la început tuturor celor preurmate cu ocazia intrării în proces și a altor membri s-au făcut pledoarii întinse de către părți și s-au luat concluziuni de către d. procuror, dar pentru că nu au fost timpul a se ridija[29] procesul verbal în acea zi, a rămas ca pe de o parte să se ridijeze procesul verbal de către grefier, iar pe de alta a doua zi, la 14 curent să vie a asculta rezultatul, astfel dar procesul verbal este cel următor.

D. Bosianu care a luat mai întâi cuvântul ca parte apelantă zise că precum a mai arătat la precedenta înfățișare trei sunt puncturile principale și prin urmare argumentele legale care vin a face să fie lovit de nulitate testamentul ce ține adversarul d. N. Dimancea; Întâiul motiv că este olograf, nu este constatare legală, când acel mijloc de comparațiune cu alte acte care ele singure au trebuința de dovedire nu este destul; al doilea, lipsa de dotă din testament ceea ce este în contra dispozițiilor art. 26 de la moșteniri cu dieți și al treilea, că prin lipsă de dată face a nu se ști când a fost confesionat testamentul, dacă adică a putut fi într-o epocă a etății testatoarei când dânsa putea a testa, adică dacă avea etatea de 20 ani, astfel dar d. Bosianu asupra acestor trei argumente a făcut pledoarie întinsă, a dezvoltat teoriile sale în drept și a susținut cele următoare.

Asupra mijlocului întâi de apărare, că actele de comparațiune spre dovedirea scrierii și iscălituri din testament ca să i se poată titlu de olograf nu pot să fie de acele acte necontestabile, deoarece toate acelea câte se prezintă de adversa spre mijloc de probațiune, nu pot avea caracter de autentice, că chiar acele acte de sinele au trebuință de probațiune și astfel un necunoscut nu se poate constata printr-un alt necunoscut, că acele înscrisuri zise ale răposatei Maria Leca care ar fi fost prezentate acestei Curți cu ocazia unui proces ce a fost avut cu un arendaș, nu pot lua caracter de autentice, căci ele dacă au fost prezentate autorității, nu au fost spre a se proba veracitatea lor și pentru ceea ce cuprinde ele și când acea răposată a zis că sânt ale sale,

aceasta ca și oricând ar zice neștine[30] că înscrisul este al meu, nu va să zică ca slova și iscălitura sunt ale mele, că sunt multe pe care le scriem și le subscriem, și sunt iarăși foarte multe pe care le subscriem numai fără a le scrie noi și atunci când declarăm înaintea autorității că sânt ale noastre acelea numai subscrise nu se pot zice că sânt recunoscute ca în totul scrise de noi, astfel dar modul comparațiunii de olografie lipsește în cazul de față, căci numai sânt actele de acelea ce legea le numește de autentice.

II. Asupra celui de al doilea mijloc despre lipsa datei din testament, legea la art. 26, aliniatul 3 de la moșteniri prevede cum să fie un testament între celelalte și despre data lui. Adică, cu alte cuvinte, că data unui testament face parte din totalitatea lui și că astfel când aceasta lipsește face ca acest testament să se presupue să se lase loc la îndoință și prin urmare să nu se știe când au fost confecționat, căci deosebit de multe cazuri unde existența datei într-un testament se cere imperios, căci legea dictează.

Dar în cazul de față vorbind, cum se poate crede că răposata Maria născută Leca a testat în etatea ce legea permite, adică de 20 ani și astfel este de observat acest punct esențial, căci lipsa datei de la testamentul în chestie îl face pe lângă altele a nu se ști când a fost făcut.

III. Asupra celui de al treilea punct, mijlocul de apărare, care are înclinare ca cel de al doilea, d. Bosianu mai face explicare că părții adverse nu poate servi modul de dovedire ce se vede arătat în sentința Tribunalului, că adică răposata sa consoartă ar fi fost în etatea de 20 ani, chiar când s-a făcut unirea de căsătorie între dumnealor, căci ca să fie probat aceasta nu trebuie alt decât ceea ce formele ce se păstrează, adică actele de botez, astfel dar după cum s-a văzut, răposata nu s-a găsit trecută în condicile metrice[31], precum s-a găsit trecuți frații săi și iată dar că oricare probațiune nu ar putea avea loc ca să vie a face o constatare că răposata Maria Leca în momentul când să zice că a testat a fost în etatea de 20 ani permisă de lege a testa; Astfel dar d. Bosianu sub aceste trei puncte mai principale și argumente legale zice că nu poate recunoaște testamentul ce se prezintă de către adversar și prin urmare cere apărarea minorului de pretenția ce i se face.

D. N. Dimancea luând cuvântul, mai întâi singur face oarecare dezvoltări în chestie susținând că, care mod mai probător despre olografia testamentului poate fi altul decât comparațiunea că cum se poate respinge acele scrisori ale răposatei soții sale, (pe) care le-a primit din străinătate unde se afla sau nu pot fi bănuite, când mai ales după data ce poartă ele au fost primite aici pe când d-lui nu se găsea în țară, și iarăși dacă toate chiar ar fi respinse, cum se poate respinge acelea care deja au fost prezentate chiar acestei curți în oarecare proces, care s-a recunoscut de ale sale de răposată și care în urma desfacerii cu arendașul le-au primit ca despre ceea ce pune la îndoială etatea răposatei, zice d. Dimancea că în urma sentinței Tribunal a găsit testamentul răposatului părinte al soției sale, în care arată pe toți fiii săi de câți ani sânt, adică de când sânt născuți fiecare, între care și răposata consoarta sa, pe care testament în copie îl prezintă domnul Dimancea a se vedea de Curte și că astfel se poate încredința că după o asemenea deslușire ce se face acolo, dacă în momentul când s-a făcut căsătoria, răposata avea în etate mai mare de 20 ani, cu cât mai ales în urmă când a făcut testamentul.

După aceasta d. Dimancea dând rând d-lui Boerescu apărătorul său, d-lui făcu o întinsă dezvoltare în chestiune din puncturile de vedere de drept și de fapt susținând că modul de probațiune al olografiei testamentului prin comparațiune este legal și nu poate fi respins precum voește partea adversă, căci probațiunea cu acte autentice nu este autentică precum susține d. Bosianu după înțelesul juridic, nu pot fi actele publice emanate adică de la o autoritate, căci dacă legiuitorul ar fi înțeles astfel, atunci la cazul de comparațiune puțină ar fi rămas acelora ce ar fi voit sî dovedească olografia, din contră legiuitorul n-a putut să-și ducă cu intențiunea până acolo a cere prin zicerea de acte autentice, acte publice, căci aceasta chiar de ar avea loc, dar numai la bărbați care fiind în funcție având oarecare misiuni de scriere s-ar aduce scrieri de ale lor spre mijloc de comparațiune, dar la femei nu poate să fie tot astfel. Astfel dar d. Boerescu susțiind că prin zicerea de acte autentice se înțelege acte emanate de la acea persoană, neapărat că și în chestia de față actele emanate de la răposata testatoare pe care le prezintă al său client pot servi de comparațiune, mai ales acestea care trecând prin vederea chiar acestei Curți și s-a vizat asupra înfățișării au luat caracter autentic și nu se poate zice precum d. Bosianu susține că necunoscutul nu se poate dovedi prin necunoscut.

Despre cel de al doilea mijloc de apărare al părții adverse pentru neexistența datei pe testament d. Boerescu susține că nu poate vedea după înțelesul legii dacă lipsa datei dintr-un testament l-ar face anulabil, când acesta nu este lipsă din totalitatea testamentului și mai special în acest caz unde este a

se şti dacă testatoarea în momentul confecţiunii testamentului său a avut etatea cerută de lege de 20 ani. Astfel, dar asupra acestui punct d. Boerescu susţine că pe câtă vreme deși actul de botez lipseşte, dar din testamentul părintelui acelei răposate Maria Leca se vede că în epoca când s-a făcut căsătoria cu d. Dimancea a fost în etate de 20 ani, cu cât mai ales în momentul confecţionării testamentului, și ca ce propuneri s-ar putea aduce testamentului că a fost făcut mai nainte de 20 ani ai vârstei Mariei Leca, când nu se știa dacă dânsa o să devie consoartă a lui N. Dimancea, căci dacă în testament se zice curat „soțului meu" și astfel fiind nu se poate atribui că a completat de mai nainte în paguba stării ei acea răposată și când mai ales averea răposatei nu este amenințată de a se scădea mai mult de jumătate ca să se poată atribui chiar o testare contra legii.

După toate acestea, dar d. Boerescu concluind susţinu testamentul de legal ca olograf și ceru confirmarea sentinţei Tribunalului.

D. Bosianu având replica, pe lângă celelalte susţinute, adăugă că-i este de mirat cum a putut dobândi adversarii copie după acel testament al răposatului părinte al Marii Leca, când acesta nu putea sta aiurea la persoane ce nu le privea, cu toate acestea, chiar dacă i s-ar permite adversarului a se servi cu cuprinderea lui în privința etăţii fiilor acelui răposat, între care și răposata Maria Leca, dar aceasta nu poate fi un argument legal, căci vârsta nu poate fi lăsată în capriciul părintelui a o arăta, deoarece se poate lesne ori de vreo împrejurare să împuţineze anii unui copil sau să-i înmulţească din ceea ce este adevărata etate și atunci arătarea părintelui nu poate să facă pe fiu a pierde un drept al său (arătând de exemplu d. Bosianu mai multe cazuri), precum asemenea nu se poate ca prin arătarea părintelui să se constate vârsta unui fiu care ar aduce un drept fiului fără să-l aibă. Din contră, tocmai spre evitare de orice îndoință s-a făcut acele acte civile și dacă nenorocirea face a nu se găsi pentru răposata Maria Leca încredinţare din condicile mitrice când au fost născută și botezată, deoarece pentru frații săi se găsește, apoi aceasta nu putea să vie în povara cuiva, așadar ceru d. Bosianu reformarea sentinţei Tribunalului.

D. procuror al Curţii luând concluziuni făcu o dezvoltare asupra chestiunii și arătând că în unele teorii poate să fie de acord cu o parte și în altele cu cealaltă parte, dar că despre cele mai esenţiale puncte ce conţine chestiunea urmează a-și exprima a sa opinie. Astfel, dar cât despre comparaţiunea zice că acele acte produse de pârâtul în apel, deși nu pot până la oarecare punct a fi autentice, dar tot nu pot fi respinse ca neemanate de la aceeași persoană, cu cât mai ales acelea care au fost prezentate Curţii și s-a recunoscut de către Maria Leca și prin urmare probaţiunea prin comparaţie despre olografia testamentului despre sine zise d. procuror o privește constatată. Iar despre lipsa datei, zise d. procuror că nu se poate crede că ar fi un ce accesoriu la un testament, din contră, crede că face parte din totalul testamentului, căci îi dovedește epoca când a fost confecţionat, precum este în cazul de faţă unde este de neapărat a se ști când s-a făcut testamentul de răposata Maria Leca, dacă adică a fost în momentul când se afla în etatea cerută de lege de 20 ani sau mai nainte, deoarece nefiind act civil doveditor etăţii, nu existenţa datei în acel testament lasă loc îndoinței. Astfel, dar d. procuror a conchis că dacă asupra acestui punct al dovedirii etăţii în care a fost testatoarea nu se va face o altă probaţiune legală, Curtea să facă a se pronunţa o hotărâre dreaptă.

Sentinţa Curţii,

În numele Mării Sale Domnitorului Principatelor Unite Române Alexandru Ioan I

Asupra cererii în apel a d-lui Niţă Popescu din orașul Pitești, epitropul casei răposatei Maria născută Leca tinzând a se infirma sentința cu nr. 99 a Tribunalului Argeş din anul 1862 ca nefondată.

Curtea,

Dând citire apelatei sentinţe, din care s-a văzut că specia procesului este de a se ști dacă un testament olograf, fără dată, poate fi sau nu valid când data s-ar putea constata prin deosebite împrejurări sau alte acte.

Dând citire actelor conţinute în dosarul procesului și celor produse de părţi la înfăţișare.

Ascultând pe avocaţii părţilor în propunerile și meziile[32] lor de întâmpinare.

Ascultând pe d. procuror în concluziunile sale, văzând că motivele sub care s-a cerut nulitatea testamentului și reformarea sentinţei Tribunalului sânt:

I. Că testamentul în litigiu, neavând dată, îi lipseşte unitatea de contest cerută de art. 26, aliniatul 3 de la moştenire cu diată și prin urmare este nul.

II. Că lipsa datei ridică incertitudine asupra etăţii testatoarei și prin urmare lovește de nulitate testamentul prin faptul incapacităţii de a testa al moartei și

III. Că prin singurele acte de comparaţiune a unor scripturi private nu se poate induce olografia unui testament ce se prezintă ca astfel.

Asupra celui dintâi motiv al apelului, considerând în drept că nulitatea unui testament fondată pe aliniatul 3 al art. 26 sus citat pentru lipsă de dată, este o nulitate relativă, iar nu absolută, putându-se admite prin acte deosebite constatarea epocii testării și validarea testamentului din punctul de vedere al datei.

Că importanța datei în testament este relativ la cunoașterea etății testatoarei lui, a stării facultăților sale mintale și la cazul de existență a unui al doilea sau al treilea testament.

Că această importanță devine secundară și se poate acoperi când din alte acte sau circumstanțe se poate constata etatea testamentului, luciditatea spiritului sau posterioritatea sau anterioritatea testamentului.

Considerând în fapt că testatorul în litigiu se vede din cuprinderea (că) s-a format în timpul celei de a doua căsătorie a moartei Maria Leca cu pârâtul în apel N. Dimancea și din actele produse în apel, precum și din cele menționate în expozitivul sentinței primei instanțe, se constată că epoca testării este în urma formării căsătoriei, adică după anul 1858 august, neputând să presupune că moarta ar fi voit a testa în favoarea unui necunoscut care mai târziu avea să-i fie bărbat, încă după timpul văduviei sale sau pe când trăia cel dintâi soț al său.

Asupra celui de al doilea motiv, considerând că din actele produse de pârâtul în apel s-a constatat că moarta a fost născută în anul 1838 aprilie, că maritajul său de al doilea s-a urmat în anul 1858 august și prin urmare, chiar de nu s-ar admite că epoca testării ar fi fost în anul 1861, când s-a urmat moartea, tot rămâne constatat că testatoarea avea împlinită etatea de 20 ani cerută de lege, când chiar s-ar presupune că a testat a doua zi după cununia sa cu pârâtul.

Asupra celui de al treilea motiv al apelului, considerând în drept că art. 21 de la cărți, admițând în caz de tăgadă a actelor probațiunea ce ar putea veni de aiurea conține implicit și proba rezultată din comparațiunea actelor streine ce ar putea induce recunoașterea autografiei unui act sau olografia unui testament.

Că legea nu specifică forma și natura actelor de comparațiune, dacă adică trebuie a fi acte autentice sau publice și prin urmare nu exclude probațiunea ce s-ar face cu actele private.

Considerând în fapt că actele de comparațiune produse de pârâtul în apel deși au fost constate de partea adversă în autografia lor, dar unele dintr-însele luând un caracter public și judiciar printr-o instanță anterioare procesului de față, cu care ocazie s-a recunoscut a fi fost proprii ale testatoarei Maria Leca.

Considerând că din comparațiunea făcută atât la prima instanță, cât și la Curte între dânsele și testamentul litigios s-a recunoscut autograf și olografia sa, prin asemănarea formei și caracterului general între zisele acte de comparațiune și testamentul în chestie.

Considerând în definitiv că din cele mai sus expuse s-a constatat că testamentul contestat este propriu al răposatei Maria născută Leca, fosta consoartă a pârâtului Nicolae Dimancea și că a fost făcut în timpul pe când testatoarea avea dobândită facultatea de a testa, pentru aceste considerațiuni cererea epitropului Niță Popescu în apel nevăzându-se fondată, conform art. 1 de la dovezi, în virtutea art. 267 din regulament.

Hotărăște Curtea,

Ca sentința nr. 99 din anul 1862 a Tribunalului de Argeșiu, ca bine fondată și legală, să/și aibă întreaga sa urmare, testamentul declarându-se de validă în virtutea art. 26, aliniatul 3 de la moștenire cu diată, 27 de la același capitol și 21 de la cărți.

Taxa apelului rămâne în povara apelantului, iar de cheltuielile de instanță fiind urmată cerere va plăti lei trei sute.

Această sentință este definitivă după dispozițiile art. 76 al legii Curții de Casație, cu recursul prevăzut de art. 44 din aceiași lege.

Anul 1864 ianuarie 14

Nr. 115/63

Președinte, C. Apostolescu

Membrii: G. Sion, Al. Borănescu, G.Gr. Cantacuzino, Al. Jora, I. Băbeanu.

Suplieant, Al. Lăzărescu

Grefier, Spirache Saulescu.

SJAN Argeș, Primăria Pitești, Proprietăți, dosar 4/1862-1879, f. 56-61.

1874 aprilie 4, Pitești. *Procesul-verbal de punere în posesie a Primăriei Pitești pe terenurile de pe malul drept al Argeșului.*

PROCES-VERBAL

Noi Theodor Antonescu, portărelu(l) aginte judecătoresc de pe lângă Tribunalul District. Argeșiu.

Astăzi 4 aprilie anul 1874.

În urmarea ord. D-lui Preşedinte al Tribunalului local nr. 25.013/1873 pe lângă care ne trimite spre executarea decisiunii onor. Curţii Apelative din Bucureşti, secs. I, nr. 8/1864 investită cu formula esecutorie, precum și sentinţa acestui Tribunal nr. 99/1862, prin care municipalitatea or. Piteşci se îndreptăţeşte să ia în posesie nişte locuri din vale (or. Piteşti) ce este cu embatichi lăsate acestei onor. Primării de către reposata Mari Dimancea, născută Leca prin testament din 1861.

În urmarea somaţiunii nr. 5.955 din 15 decembrie anul 1873 făcută d-nei Anica Popeasca, epitroapa casei Mari Dimancea, ca să lase liberă onor. Primării Piteşci aceste locuri din vale, somaţiune care s-au lăsat la domiciliul numitei la 18 decembrie a.t.

În urma cerinţei D-lui primar de a se pune în posesiunea acestor locuri.

Însoţindu-se de D. comisar poliţienesc de D. Gregorie Dimitrescu, advocatul Primăriei, cât și de D. Fotache Tomescu, consilier adjutor autorizat prin adresa nr. 1.848/1873 de către onor. Primărie a o reprezenta în această afacere.

M-am transportat la acele locuri unde ni s-a arătat de către D. Fotache Tomescu consilierul că sînt ale repos. Mari Dimancea, născută Leca și pe care ne-au cerut pe a D-sale respundere a pune în posesiune pe Primărie, de vreme ce acestea sânt lăsate prin testament Primăriei.

Aci, deși am găsit toate locurile ocupate de către embaticheri, dar de vreme ce ni s-au declarat ca lăsate Primăriei prin testament, am pus în posesiune pe onor. Primărie a comunei urbane Piteşci pe toate aceste locuri, anume cuprinse mai jos și care s-a găsitără ocupate astfel.

Aceste locuri deși sunt ocupate în parte de mai multe persoane, însă ele sunt un singur trup început de la răsărit, din strada Sf. Vineri și merge la râu (Argeş), mergând până la apus, în lăţime până în drumul podului vechi. Lungimea se începe din palanul Iosef Uclar despre strada Sf. Vineri miazănoapte și merge drept până în Râul Argeş. Hotarul despre răsărit se văzu limitat printr-un semn de hotar, o cruce de piatră, și care desparte locul Marii Dimancea (Lechi) de al Budișteanului.

Aici la capul despre răsărit se văzu o casă și grădină ocupate de D. Costache Stoica, care fu presinte și ne declară că plăteşce embatichiu câte 30 lei v. pe an și că până acuma și chiar pe anul corent l-au plătit D-nei Anica Popeasca, epitroapa casei Marii Dimancea.

O altă casă ocupată de D. Burcea.

Gheorghe Patraulea cu o maghernită pentru tăiere de vite.

O casă a lui Dumitru Beca.

Acești trei ni s-a declarat că nu a plătit niciun embatichiu.

O altă casă (bordei) ocupată de Safta Taica cu plata de un galben pe an.

Idem Dumitru Ţiganu, un icosar pe an.

Idem Soare Cârstea și State Ion cu bordeie lângă hotar, în fund, tot cu embatichiu.

Fraţii Vasile, Constantin și Pandele ai lui Radu Măcelaru cu case și locuri.

Un alt loc lângă aceştia cu tăiere de vite ce se stăpâneşte de Ilie Patraulea (uliţa podului vechi)33.

Mai în deal, alături, o altă casă cu loc și grădină mare se stăpânea de Hagi Eane, iar acum de Constantin Popescu.

Acestea fiind locurile care ni s-a declarat și de persoanele de mai jos ca lăsate Primăriei prin testamentul Marii Dimancea, născută Leca. Am pus în posesiune pe Primărie și totdeodată am arătat persoanelor ce a(u) fost faţă, cum d-lui Ilie Patraulea și celorlalţi că dacă se crede cu vreun drept solid că sînt proprietari să conteste aceasta ca să se judece dupe actele ce zice că au drepturile d-lor de proprietate.

Pentru cele operate am dat copie atât onor Primării, cât și epitroapei Anica Popeasca, asemenea și celor care li s-au luat proprietatea (locurile).

Portărel, T. Antonescu; Cons. adj., F. Tomescu; Adv. Primării, Grigori Demetrescu; Comisar, T. Mândreanu.

SJAN Argeş, Primăria Pitești, Proprietăţi, inventar 19, vol. I, 4/1862-1879, f. 23-25

Note:

[1]Locul sau biserica unde a avut loc căsătoria nu sunt menţionate în documentele identificate.

[2]Având în vedere boala de care a suferit, dar și distanţa și mijloacele de transport, aceasta a fost înmormântată cel mai probabil în cimitirul bisericii italiene.

[3]Anul testamentului a fost stabilit de instanţă că ar fi 1861.

[4]Primăria oraşului Pitești a intrat în posesia terenurilor cu embatic din Pitești, începând din anul 1874, prin sentinţa nr. 99 din 05.10.1862 a Tribunalului Argeş, confirmată în apel prin sentinţa nr. 8 din 14.01.1864 a Curţii de Apel Bucureşti, Secţia I.

[5]Palan = Gard de scânduri.

[6]Gheorghe Patraulea avea aşezată magazia sa „de tăiere de carne” pe termen de cinci ani (1874-1879) pentru care plătea

primăriei în 1878 suma de 20 lei noi pentru plata embaticului pentru această perioadă de timp.

[7]SJAN Argeş, Primăria Piteşti, inventar 19, vol. I, 4/1862-1879, f. 23v-25.

[8]Între actele identificate nu există o transcriere integrală a testamentului olograf al Mariei Leca.

[9]Paul I. Dicu, *Avocatul Nicolae Dimancea (1838-1921) din Piteşti, militant pentru Unire şi Independenţă*, în „Argesis", X, 2001, p. 553-561. Articol disponibil online: https://biblioteca-digitala.ro/?articol=8201-avocatul-nicolae-dimancea-1838-1921-din-pitesti-militant-pentru-unire-si-independenta—argesis-studii-si-comunicari—x-2001, 2024.

[10]Aurel Radu, *Modernizare şi urbanizare în oraşul Piteşti (1866-1914)*, Piteşti, 2023, p. 359-360.

[11]Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei Ion C. Brătianu, 1821-1891*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2013, p. 48, 49, 109, 90, 271.

[12]Loc lipsă, document deteriorat, la fel şi în continuare [...].

[13]Chestiunii.

[14]fren-, v. freno-. (v. -algie) = Dispoziţie dureroasă şi depresivă, întâlnită în melancolie.

[15]Exoprică = Avere care aparţine soţiei căsătorite în regim dotal, asupra căreia soţia îşi păstrează drepturile de administrare şi de folosinţă.

[16]Exoflisi (grecism) = a achita, a lichida.

[17]Străgănire = Şicană.

[18]Dateră = au dat.

[19]Defăima = vorbi de rău pe cineva sau a vorbi rău despre ceva.

[20]Plastograf = Fals.

[21]Plast = Cu sensul de falsificat.

[22]Răfuit = A limpezi o socoteală bănească, a lichida un cont.

[23]Ftizie = Tuberculoză.

[24]Prepozitură = Funcţie de conducere în anumite congregaţii religioase.

[25]Legatară = Persoană în favoarea căreia se face un legat.

[26]Embatic = Formă de arendare a unei proprietăţi pe termen foarte lung, în intervalul căruia arendaşul beneficia de toate drepturile de proprietate.

[27]Testatrice = Testatoare.

[28]Ghenarie = Ianuarie.

[29]Redija = Redacta.

[30]Neştine = Careva, cineva, fiecare, oarecare, oricare.

[31]Metrică sau mitrică = Registru, condică (de stare civilă); certificat de naştere.

[32]Mezi = Numitorul primului raport şi numărătorul celui de al doilea raport al unei proporţii, consideraţi împreună.

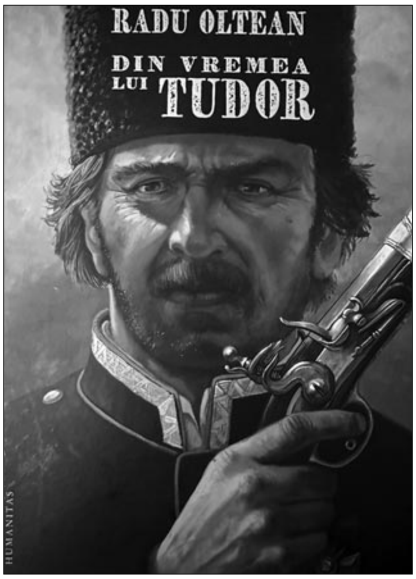
[33]Gheorghe Patraulea avea aşezată magazia sa „de tăiere de carne" pe termen de cinci ani (1874-1879) pentru care plătea primăriei în 1878 suma de 20 lei noi pentru plata embaticului pentru aceasta perioadă de timp.



„Din vremea lui Tudor”- Radu Oltean

dr. Marin TOMA

Asemenea oricărui pasionat de istorie şi mai pe urmă student şi cercetător, am considerat şi eu că se cuvinte, pe drept cuvânt, ca lucrările de istorie să fie serioase, riguroase, într-un „limbaj ştiinţific”, fără (prea multe) poze, mari etc. După ce am răsfoit şi apoi savurat lucrarea lui Radu Oltean „Din vremea lui Tudor”, după ce m-am delectat pe deplin cu bogăţia de idei, imagini, cu argumentaţia complexă şi viziunea amplă a naraţiunii, m-am răzgândit. Dacă toate cărţile de istorie ar fi aşa, nimeni nu şi-ar mai dori o altfel de meserie. Şi nici să citească altceva. Desigur, acest lucru nu e cu putinţă. Nu avem talentul domnului Radu Oltean, în primul rând. „Din vremea lui Tudor” este o carte în care



informaţiile istorice abundă. Cronicile vechi (Dionisie Eclesiarhul, Naum Râmniceanu, Ioan Dobrescu ş.a.) ne sar în ochi, prezente atât în textul propriu-zis, cât şi separat, asemeni unui „material ajutător”. Nimic mai frumos ca „anexele” să fie vizibile (şi chiar cu o culoare a lor, distinctă de celelalte texte), nu „îndosariate” într-un final de carte neglijat.

Radu Oltean a reuşit în cartea sa să ni-l aproprie mai mult ca oricând pe Domnul Tudor. Şi era lucrul cel mai dificil, poate, dintre toate cele pe care şi le propusese. Cu toţii îl ştim pe Tudor Vladimirescu, fără să avem vreo idee despre cine a fost şi ce a făcut. Este una dintre urmările nefericite ale istoriei scrisă sub aplecarea vremurilor şi situaţiilor politice. Să pară că ştim totul, dar să nu prea fi înţeles ceva din istoria unor evenimente sau din povestea de viaţă a unor oameni. Alternativa presupune să te vezi pe tine deasupra culturii şi civilizaţiei prezente şi să te „scufunzi” în trecutul cercetat pentru a nu judeca şi a înţelege cât de cât. Abia după aceste noi perspective putem încerca să arătăm lumii cutare şi cutare eveniment sau personaj.

„Din vremea lui Tudor” începe cu o scurtă istorie a veacului fanariot şi a tuturor influenţelor pe care această perioada le-a avut asupra istoriei noastre. Autorul ne poartă paşii mai departe şi prin alte spaţii vecine nouă. Începem să cunoaştem nu doar ce trăiau românii, ci şi în ce lume trăiau sârbii, turcii, ruşii, bulgarii, austriecii... Descoperim nu doar spaţii geopolitice, ci şi evenimente importante pentru a putea desluşi mai bine vremea în care a trăit Tudor Vladimirescu. Războaiele dintre ruşi, austrieci şi turci, războaiele napoleoniene, Congresul de la Viena ş.a. De asemenea, paginile cărţi ne prezintă şi personalităţi importante ale epocii: mari „căpitani de oşti” precum Pazvantoglu, Karageorge, Mihail Kutuzov, dar şi ultimii domni fanarioţi. Relatarea evenimentelor anului 1821 este făcută, luând în considerare, în principal, cum era şi normal, revoluţia greacă şi gruparea Eteriei. Rând pe rând, figurile lui Iordache Olimpiotul, bimbaşa Sava, Ioan Farmache, Alexandru Ipsilanti sunt evidenţiate în variate situaţii, după mersul istoriei. Alte personaje importante sunt Petrache Poenaru şi episcopul Ilarion al Argeşului şi, mai ales, marele boier Alexandru Filipescu Vulpe. Imaginarul locului este şi el bogat ilustrat şi arătat nouă, atât în imagini, cât şi în cuvinte: Bucureştii, Târgoviştea, Craiova, Ada Kaleh, Galaţi; diferite cule (Glogoveanu, Şiiacu, Rovinari, Săvoiu din Borăscu); mănăstiri şi biserici (Sinaia, Sf. Sava din Bucureşti, Tismana, Strehaia, Motru, Radu Vodă şi Cotroceni din Bucureşti, Colţea, Aninoasa, Slatina), Conacul Goleştilor.

Şi peste toate...Tudor Vladimirescu. Cum arată, ce viaţă trăia, cum şi pe cine a iubit şi ce şi pe cine a urât; cum i-au influenţat emoţiile istoria lui şi pe a noastră. Este un Tudor uman, cu virtuţi şi cu lipsuri, cu momente de mărire şi cu altele de scădere, cu sclipiri de geniu şi cu fireşti „răutăţi umane”. Radu Oltean ne arată un Tudor Vladimirescu într-o manieră cât mai apropiată de vechea zicală *sine ira et studio*. Dacă vreţi să aflaţi mult mai multe, citiţi cartea: merită!

„Anul 1821 a însemnat pentru noi „zorii modernității"; s-a tot spus. A fost momentul de cumpănă „între Orient și Occident". Dar această basculare a istoriei nu poate fi pusă în seama lui Tudor. Epoca Fanariotă s-a sfârșit nu ca urmare a ridicării lui, ci pentru că grecii porniseră la război împotriva turcilor. Ideile luminilor și ale libertății ajunseseră deja în spațiul românesc; Tudor însuși le va fi aflat de la unii boieri, cărturari sau aventurieri de alte neamuri ori le va fi citit în cărțile pe care și le cumpăra. Nu s-a spus însă, sau nu îndeajuns, că slugerul din Mehedinți este primul lider politic modern din spațiul românesc. El, cel dintâi, a chemat „tot norodul" țării lui, indiferent de stare, cerându-i să se trezească la o conștiință comunitară și națională, vorbindu-i despre „obșteasca fericire", „strămoșii noștri", „dragostea cea către patrie", „cinstirea neamului", „naștere de-al doilea". El, primul, le-a cerut tuturor să se desprindă de mizeria materială și morală a vremurilor și să devină „frați oameni", „adevărați patrioți" și „fii ai patriei". Ridicând o „oaste a norodului", Tudor a mers în București în fruntea ei și și-a așezat pe creștet cușma cu capac alb, de domn al Țării Românești, Mărirea sa a durat puțină vreme și nu a fost niciodată deplină. Mitul, cel care îi va inspira pe revoluționarii de la 1848, a pornit nu de la ce a fost el - ci de la ce ar fi putut să fie!" (Radu Oltean, „Din vremea lui Tudor")



Tudor Vladimirescu, reconstituirea costumului realizată de Radu Oltean după portretul de la biserica Prejna (vezi mai jos).

Tudor Vladimirescu în straie de comandant al Adunării Norodului, conform mărturiilor contemporane ale lui Ștefan Scarlat Dăscălescu (Radu Oltean): „Multe am citit despre acest Tudor Vladimirescu, ba l-am văzut și litografiat, dar nu-i samănă necum; și, pentru că eu am avut prilej a-l cunoaște de aproape, n-aș crede de prisos a însemna ceva despre acest personagiu, devenit istoric pentru țara noastră. El era de statură mai nalt decât de mijloc, nu corpulent, dar bine proporționat; fața palidă, mustața galbenă, trăsăturile obrazului potrivite; sta drept ca un soldat; serios, posomorât; vorba răpede, impozantă, dar puțină, aer de comandir (...) Portul lui în București era acel boieresc oriental, că avea și rang de sluger. Iar în revoluție l-am văzut și în acest costum: căciula de gelep, de miel negru cu fund de postav alb, poturi, mintean, chebe scurtă dedesubt, alta lungă deasupra, sileah, pistoale la brâu, o sabie turcească în banduliera de găitan de mătase cu dragon rusesc".

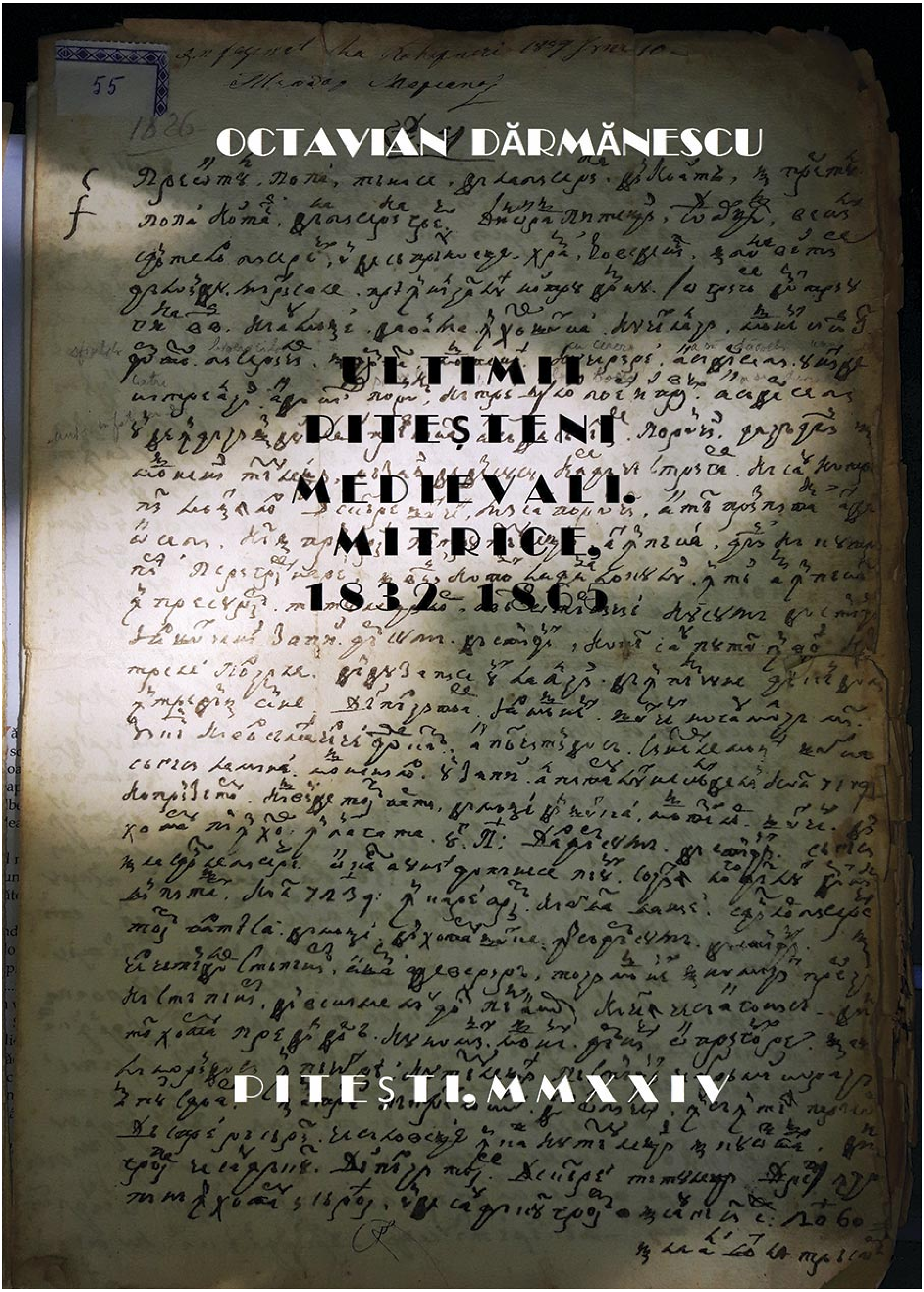




Tudor Vladimirescu în uniformă de cazac (Radu Oltean)

Tudor Vladimirescu, portret votiv pe lemn din biserica Prejna din Mehedinți, ctitorită de el împreună cu Gheorghe Duncea. Este singurul portret contemporan. Biserica nu mai există în forma ei de început iar portretul, degradat, se găsește la Muzeul Național de Artă. Este restaurat digital de Radu Oltean.





OCTAVIAN DĂRMĂNESCU

ULTIMII PITEȘTENI MEDIEVALI. MITRICE, 1832-1865

PITEȘTI, MMXXIV